

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra pedagogiky

Bakalářská práce

Miroslava Musilová

Úloha školy při prevenci šikany na II.stupni ZŠ

**The role of school in the prevention of bullying at second stage of
primary school**

2010

Vedoucí práce: PhDr. Jitka Lorenzová,Ph.D.

Poděkování

Děkuji všem, kteří pomohli vzniku této práce. Zejména děkuji PhDr. Jitce Lorenzové, PhD. za její odborné vedení i cenné připomínky. Dále děkuji svým kolegům za vstřícnost a žákům ze ZŠ v Poříčanech a Českém Brodě za poskytnutí informací nutných pro praktickou část této práce. V neposlední řadě děkuji své rodině za trpělivost.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím uvedených pramenů a literatury.

V Poříčanech dne 10.6.2010

Miroslava Musilová

Anotace:

Bakalářská práce se zabývá problematikou šikany na II.stupni ZŠ jako jedním ze sociálně patologických jevů. Věnuje se teorii šikany, přehledu vývojových stupňů, osobnosti agresora i oběti, rozpoznávání, zvládání a řešení šikany. V neposlední řadě se věnuje cílům v oblasti prevence a výchovně-preventivním programům. Empirická část je zaměřena na dotazníkové šetření výskytu šikany na II.stupni vybraných škol – venkovské a městské.

Klíčová slova: ZŠ, šikana, agresor, oběť, učitel, rodina, prevence, program

Annotation:

The bachelor thesis deals with the problems of bullying at the second stage of primary schools. It deals with the theory of bullying; it gives a summary of the developmental stages of bullying and the way of recognizing and solving the problem. The thesis also provides the characteristics of the aggressor's and victim's personalities. It covers the topics of prevention of the bullying and the role of the coordinator of the educational-preventative programmes. The thesis also includes the results of questionnaire research related to the presence of bullying at the second stage of the chosen primary schools - in the country and in the town.

Key words: bullying, aggressor, victim, primary school, teacher, family, prevention, programmes

Obsah

1. Úvod	8
2. Šikana	9
2.1 Vymezení pojmu	9
2.2 Vývoj šikany	11
2.3 Charakteristika agresora	12
2.4 Charakteristika oběti	14
2.5 Druhy a formy šikanování	15
2.6 Prostředí šikany.....	16
2.7 Příčiny šikany	16
2.8 Následky šikany.....	17
3. Diagnostika šikany ve škole	19
4. Řešení šikany	21
5. Šikana a zákon	25
6. Organizace zabývající se problematikou šikanování	26
7. Prevence šikany na základních školách	28
7.1 Znalost rodinného prostředí	29
7.2 Modely prevence.....	30
7.3 Úloha učitele	31
7.4 Úloha školy	32
7.4.1 Vymezení základních pojmů	33
7.4.2 Strategie školy v oblasti prevence.....	34
7.4.3 Model školní prevence.....	34
7.4.4 Školní metodik prevence	35
7.5 Minimální preventivní program.....	35
7.5.1 Náplň minimálního preventivního programu	36
7.5.2 Možnosti programu primární prevence.....	37
7.6. Základní dokumenty pro oblast prevence	39

8. Dotazníkové šetření	41
8.1 Charakteristika škol	42
8.1.1 Základní škola Český Brod, Žitomířská 885, okres Kolín	42
8.1.2 Základní škola T.G.M., Poříčany, Školní 300, okres Kolín.....	43
8.2 Výsledky šetření.....	44
9. Závěr	47
10. Seznam použité literatury	48
11. Přílohy	50

Použité zkratky

ZŠ	- Základní škola
MŠ	- Mateřská škola
PPP	- Pedagogicko-psychologická poradna
PČR	- Policie České republiky
SVP	- Středisko výchovné péče
MŠMT	- Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
ICT	- Informační a komunikační technologie
CPP	- Centrum primární prevence
ČŠI	- Česká školní inspekce
OÚ	- Obecní úřad
KÚ	- Krajský úřad
SPJ	- Sociálně patologické jevy
PP	- Primární prevence
ŠVP	- Školní vzdělávací program
VMŠ	- Věstník Ministerstva školství

1. Úvod

Současné školství se potýká s velkým množstvím problémů, které přineslo porevoluční období.

Potíže, které se objevují v posledních letech, se týkají především vztahů v naší společnosti, nevyhýbají se tudíž ani vzdělávacím institucím. Jedná se zvláště o sociopatologické jevy, jako je rasismus, xenofobie, neonacismus, experimentování s drogou, také však šikana. Nejsou fenoménem zcela novým, jen se ve větší míře vyskytují. Ideálním stavem by samozřejmě bylo jejich úplné vymýcení z našeho školství. Jsme však stále na začátku a před námi je dlouhá a nelehká cesta. Je nutné si uvědomit, že sám pedagog nemůže postihnout celou šíři onoho problému, mezi jeho hlavní úkoly totiž patří vzdělávání a výchova. Je tedy nutná spolupráce nejen na úrovni individuální, to je rodič – pedagog – žák, ale i spolupráce mezi institucemi (škola, PPP, zdravotnické zařízení, Policie ČR atd.). Role všech zúčastněných se musí doplňovat a překrývat, a to vyžaduje velkou míru tolerance i empatie.

Jsem přesvědčena, že většina pedagogů a dalších pracovníků ve školství se nejen učí, ale i snaží na tyto jevy reagovat. Učí se je rozpoznávat, diagnostikovat, částečně napravovat či alespoň zmírňovat.

Ve své bakalářské práci se zabývám konkrétním sociopatologickým jevem, který je zastoupen ve školní třídě nejčastěji, šikanování. Cílem práce je nastínit možnosti školy v oblasti prevence šikany i dalších negativních jevů.

2. Šikana

2.1 Vymezení pojmu

Šikana má svůj etymologický původ ve francouzském slově „chicana“, což znamená týrání, sužování, pronásledování, zlomyslné obtěžování (Lovasová, 2006, s. 6). Šikanu řadíme mezi nejzávažnější sociálně-patologické jevy v současné škole.

Existuje velké množství jejích definic, v našem právním řádu však chybí. Dle platných právních norem České republiky šikana sama o sobě není protiprávním jednáním, některé její projevy ale mohou být považovány za protizákonné.

Na potřebu komplexního řešení šikany zareagovalo roku 2001 MŠMT vydáním metodického pokynu, jež vymezuje šikanu takto: „Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit, ohrozit nebo zstrašovat jiného žáka, případně skupinu žáků. Je to cílené a obvykle opakované užití násilí jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí druhé osobě, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako nápadné přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků. Nebezpečnost působení šikany spočívá zvláště v závažnosti, dlouhodobosti a nezřídka v celoživotních následcích na duševním a tělesném zdraví.“

Pro porovnání a ucelenější pohled uvádíme i další definice šikanování:

Michal Kolář: „Hlavní vnější rysy šikanování lze popsat následovně: Jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně týrá a zotročuje spolužáka či spolužáky a používá k tomu agresi a manipulaci.“ (Kolář, 2000)

Pavel Říčan: „Šikanování říkáme tomu, kdy jedno dítě nebo skupina dětí říká jinému dítěti ošklivé a nepříjemné věci, bije je, kope, vyhrožuje mu, zamyká jej v místnosti a podobně. Tyto incidenty se mohou často opakovat a pro šikanované dítě je obtížné, aby se samo ubránilo. Jako šikanování mohou být označeny také opakované posměšky nebo ošklivé poznámky o rodině. Jako šikanování však obvykle neoznačujeme občasnou rvačku nebo hádku přibližně stejně fyzicky vybavených soupeřů.“ (Říčan, 1995, str. 39)

Specifickým druhem šikanování, které je příznačné zejména pro poslední roky, je kyberšikana. Odehrává se ve virtuálním světě, je anonymní. Oběť bývá často náhodná, agresorem se může stát kdokoli v ICT. Zároveň zde není zastoupen ten typický asymetrický osobní vztah mezi obětí a agresorem. Nejen z těchto důvodů je kyberšikana

obtížně kontrolovatelná a velmi těžko odhalitelná. V USA byla roku 2006 tato forma agrese zařazena mezi federální zločiny.

Hovoří-li se o šikaně, nesmí se opomenout poměrně nový „trend“ v ubližování. Ten vyplývá z katastrofálně oslabené autority pedagogů ve jménu zásad liberální výchovy a falešně chápaných „práv“ dítěte (Říčan – Janošová, 2010). Učitel se někdy dostává do postavení, kdy si musí opakovaně nechat líbit neposlušnost, drzost, nadávky, plivání, zesměšňování na internetu, ponižování, někdy dokonce i fyzický útok. Je nutné zdůraznit, že tato forma agrese není za šikanu označována.

Za šikanu bývá rovněž považováno:

- zneužívání moci učitelem,
- syndrom týraného učitele,
- násilí mezi dospělými pracovníky školy,
- násilí rodičů vůči pedagogům,
- násilí pedagogů vůči rodičům,
- střelba ve škole

Vyjmenované projevy násilí mohou mít podobu (Veselá, 2007, str. 2):

- útoku na učitele,
- skupinové agrese,
- rvaček,
- verbální a brachiální agresivity,
- vydírání,
- veřejné zostouzení marginálních skupin (homosexuálové, Romové, cizinci, ženy),
- použití zbraní.

Po vymezení a shrnutí základních znaků vyplývajících z uvedených definic lze šikanu charakterizovat jako „sociopatologický jev“ vyskytující se v určité skupině opakovaně. Dochází při něm k týrání, ubližování, ponižování slabší osoby (skupiny) jedincem silnějším (skupinou). Toto ubližování může mít jakoukoliv formu (aktivní, pasivní, verbální, fyzickou apod.).

I přes výše uvedená vymezení šikany a šikanování jejich přesná definice neexistuje. Stává se, že občas i odborníci váhají, zda se skutečně jedná o šikanu. Jak vyplývá z Říčanovy teorie (Říčan, 1995), za šikanu nemohou být označeny všechny nepříjemné nebo zlé činnosti,

jimiž si děti ubližují. Šikanou nemusí být pomluva, krádež či „kanadský žertík“. Zvlášť těžké bývá určit podíl viny obtěžované dívky při tzv. harassmentu, mohla totiž agresora opakovaně dráždit, provokovat. Pro praxi je však nepodstatné, zda se skutečně jedná o šikanu, neboť je vždy nutné bránit jakémukoliv zlu.

2.2 Vývoj šikany

Šikanování je proces, který se vyvíjí postupně a pro svůj rozvoj potřebuje příznivé podmínky. Podle Koláře (Kolář, 2001) se mechanismus vývoje používá spíše z důvodů didaktických. V praxi nelze zcela jednoznačně určit přesné hranice mezi jednotlivými fázemi. Je však důležité se v konkrétních stupních správně orientovat, neboť každý z nich vyžaduje jiný přístup a také způsob zásahu. Je ale nutné počítat s odchylkami od uvedeného schématu.

Jednotlivé stupně procesu vývoje šikany:

První stupeň - počátek (ostrakizmus) se vyznačuje dehonestujícím chováním, zraňováním, izolací, posměšky. V této fázi má šikana často podobu nepříjemných žertů, různých legráček, pomluv. Oběť je odstrkována, utlačována, ponižována, nemá žádné kamarády, komunikace probíhá znevažujícím způsobem. První podnět občas dává sám učitel neuváženou kritikou či častějším vytýkáním slabin. Tato fáze bývá pro učitele i rodiče jen velmi těžko rozpoznatelná.

Druhý stupeň - přitvrzování obsahuje manipulaci s věcmi, manipulativní příkazy. Oběť bývá nucena se agresorům klanět a oslovovat je podle jejich příkazů. Musí za něj uklízet. Poškozenému jsou brány svačiny, často musí přehrávat zesměšňující scénky. Plivání na oblečení, močení do bot, zákaz mluvení s kamarády, nucení k masturbaci před ostatními jsou jen nepatrným výčtem z mnoha forem ponižování, kterými se agresor baví. Tato fáze je nebezpečná tím, že se k psychickým formám násilí přidává typická agrese. Tyran zjišťuje, že ho uspokojuje pocit moci a ovládnutí. Je to kritický stupeň, zlomový bod, kdy dochází k prolomení posledních morálních zábran. Stále ještě může situaci zachránit „zdravé“ jádro třídy, kamarádství a negativní vztah k násilí.

Třetí stupeň - nukleový spočívá ve vytvoření úderného jádra. Sympatizující jedinci se spojují s agresorem a vytváří společnou strategii výběru obětí. Typickými prostředky jsou extrémně agresivní formy psychického teroru, mající podobu vyhrožování násilím, mučením, také ovšem i zabitím. Oběť bývá zastrašována zbraněmi, jako jsou boxery, pálky apod.

I v tomto stádiu je možná náprava i záchrana. Stále existuje možnost, že se v kolektivu probudí pozitivní síla zdravého jádra, která tak oslabí vliv agresorů. Nestane-li se tak, šikana

plynule přechází do vyšších forem.

Čtvrtý stupeň - mlčící většina se projevuje přijetím norem agresorů. Nic již nebrání plnému rozvoji šikany. Normy agresorů jsou přijaty a jejich chování se stává zákonem pro ostatní děti, které nejen poslouchají, ale i přísluhují. Motivem je strach. Působení agresorů je tak silné, že vliv pedagoga v této fázi je prakticky mizivý. Mezi metody šikanujících patří škrcení, bodání (často hýždě), řezání, pálení, dušení do ztráty vědomí, svazování, vyhazování z okna, malování na tělo, hromadné bití apod. Vynalézavost dětí, agresorů, nezná hranic, metody jsou až nepochopitelně drastické. Takto vyhocenou situaci bez pomoci odborníků nezvládne ani celý pedagogický sbor.

Pátý stupeň - dokonalost je typický tím, že se šikana stává předmětem zábavy celé skupiny. Pro skupinu s tak vysokým stupněm rozvinuté šikany je charakteristická absolutní poslušnost a uznávání jediného vůdce. O jakémkoliv dění skupiny rozhoduje agresor. Psychické rozpoložení přihlížejících se podobá rozpoložení diváků při gladiátorských zápasech. Oběť v této fázi hledá východisko v záškoláctví, v útěku do nemoci, často však končí psychickým zhroucením nebo pokusem o sebevraždu. Nejkomplikovanější situace nastává ve chvíli, kdy agresor je premiant třídy, mající absolutní podporu a důvěru pedagoga.

Na základní škole se obvykle tento stupeň nestihne rozvinout, bývá zastoupen ve věznicích či výchovných ústavech, někdy i na středních školách.

2.3 Charakteristika agresora

Je nutné zmínit, že význam slova agresor zde znamená „šikanující dítě“. Ne každé agresivní dítě zároveň musí někoho šikanovat (Říčan, 1995).

Než se zaměříme na samotný charakterový popis možných typů agresorů, je nutné připomenout, že nikdo není předurčen k týrání a ubližování. Samozřejmě, někteří mají větší dispozice k negativnímu chování, ale k propuknutí násilných aktivit je zapotřebí více činitelů, které někdy označujeme jako „souhrn náhod“ (vhodné prostředí, přítomnost publika, apod.)

Nepředstavujme si agresory jako nějaká monstra, ze kterých sálá zlo. Vždyť agresivita se u dětí vytváří ještě před nástupem do školy a výskyt šikany už v mateřských školkách není neobvyklým jevem.

Někdy si jen jedinec svým útočným jednáním kompenzuje pocity méněcennosti nebo maskuje svoji neschopnost, neúspěch či prohru. Dominance agresora může mít mnoho různých podob. Jedním z majoritních znaků je snaha převyšovat své okolí a ovládat jej, která

pravděpodobně pramení ze sobectví. Dalším bývá nedostatek sebereflexe, projevující se nejčastěji svalováním viny na oběť („On mně provokoval.“).

Na iniciátory šikany lze pohlížet jako na:

- a) závislé (toxikomany), kteří s bolestí vyhlédnuté oběti zprvu experimentují, častěji ji vyhledávají, jsou jí doslova fascinováni. Do školy chodí s vědomím, že šikanování je jejich hlavní náplní. Při ponižování prožívají tak silné pocity, že bez nich již nedokážou být. Je třeba připomenout, že v pokročilých stádiích šikany je závislost oboustranná.
- b) nemocné – šířitelé „viru“ (nemocný je nejen agresor, ale celý kolektiv). Šikanující nejsou schopni reálně vnímat situaci, neuznávají hodnoty a mravní zásady platné ve společnosti. Z důvodu svého egoismu si neuvědomují, že ubližují.

Na základě analogie některých rysů můžeme určit základní typologii protagonistů šikany (Kolář 1997, Vágnerová 2009):

Typ hrubián – primitivní, impulzivní, sebestředný, s kázeňskými problémy a narušeným vztahem k autoritám. Někdy se stává členem gangu páchající trestnou činností.

Forma šikanování – tvrdá, nelítostná, vyžaduje naprostou poslušnost, jeho cílem je zastrašit ostatní.

Rodinná výchova – poměrně častý výskyt agrese i brutality rodičů. Dítě tak násilí „vrací“ nebo napodobuje.

Typ slušňák – slušný, kultivovaný, narcistický, zvýšeně úzkostný a nejistý, sociálně zdatný, učiteli často oblíbený. Někdy se mohou projevovat i sadistické tendence v sexuálním smyslu, uchyluje se k mafiónským metodám.

Forma šikanování – násilí a mučení je cílené a velmi rafinované, často bez svědků.

Rodinná výchova – lpění na dodržování různých pravidel, vojenský dril bez lásky.

Typ srandista – optimistický, družný, zábavný, výmluvný, často oblíbený a vlivný, dobrodružný, se značnou sebedůvěrou, vyžadující zvýšenou pozornost.

Forma šikany – šikanuje pro pobavení sebe i ostatních s důrazem na „humorné stránky“.

Rodinná výchova – v rodině často přítomný sarkasmus a smysl pro černý humor, někdy citová deprivace a absence mravních i duchovních hodnot v rodině.

Mezi tyto základní profily může být přiřazen i typ „nohsled“. Jedná se o jedince, který sám šikanu nevyvolává, ale konformně se k ní připojuje ze strachu, aby se sám nestal obětí.

Pokud si premiant a „prodloužená ruka“ učitele vybere k ponižování spolužáka slabšího nejen fyzicky, ale hlavně intelektuálně a prospěchově je pro většinu učitelů obtížné

rozpoznat počáteční fázi šikany.

2.4 Charakteristika oběti

Popsat osobnost oběti je velmi obtížné, neboť žádný univerzální typ šikanovaného neexistuje. Obětí se může stát kdokoliv. Téměř každá skupina si zvolí jedince či skupinu osob, kritéria výběru přitom bývají velmi rozmanitá. Společným znakem pro všechny šikanované je jejich slabost v jakékoliv podobě. K dalším rizikovým faktorům zvyšujících pravděpodobnost šikany náleží:

- a) fyzická odlišnost – tělesná slabost, obezita, tělesná vada,
- b) specifické poruchy učení (chování) – dyslexie, dysgrafie, dyslálie, dysortografie, ADHD,
- c) opožděný duševní vývoj – naivita, těžkopádnost, různé závislosti,
- d) nižší sociálně ekonomické postavení rodiny – dítě nemá mobilní telefon, značkové oblečení,
- e) vysoká inteligence dítěte.

Nelze vyloučit, že stejně jako některé typy jedinců mají sklony k „roli“ agresora, existují i tací, u nichž je větší předpoklad stát se obětí, a to zejména díky své ustrašenosti či neschopnosti začlenit se do kolektivu. Zde je nutné zdůraznit a vyzdvihnout zásadní myšlenku, která je pro šikanování stěžejní, *ubližovat se nesmí*. Je-li na někom pácháno bezpráví, je nutné jej ochránit, viníka potrestat nebo léčit. Fází uzdravování by však měla projít i oběť, aby si uvědomila, že je naprosto normální být jiný a že lišit se je přirozené.

Specifickou skupinu možných obětí tvoří děti z národnostních menšin, které se stávají terčem útoků pro své odlišné tělesné znaky, exotická jména či nedokonalou češtinu. Pro prevenci je v tomto případě zásadní naprostá rasová nepředpojatost učitele, jenž by měl svým žákům neustále připomínat, že odlišnost není problém, ale přínos.

Přijde-li do třídy nový žák jiného etnika, je přínosné věnovat hodinu seznámení se s jeho kulturou. Je zapotřebí podpořit v dětech zájem o nového spolužáka, který se tak může stát zdrojem nových informací.

Obecně jsou šikanováním více ohroženy děti v neosobním prostředí škol s vysokým počtem žáků. Nejméně se šikana vyskytuje ve vzdělávacích institucích s malým počtem žáků nebo ve školách tzv. alternativních (např. škola waldorfského typu).

2.5 Druhy a formy šikanování

V knihách „Bolest šikany“ (Kolář, 2001) a „Minimalizace šikany“ (Vágnerová a kolektiv, 2009) je uveden snad úplný výčet všech možných způsobů šikanování. Podle charakteru se třídí do několika skupiny. Z níže uvedeného přehledu vyplývá, že fantazie agresorů je bezmezná, někteří dokážou dokonce kombinovat fyzický teror s psychickým nátlakem. Je nezbytné být připraven na různé situace, jelikož neznalost či panika by ve chvíli odhalení šikany byly komplikací.

Přehled jednotlivých druhů a forem šikanování:

- a) Fyzická – aktivní – přímá
Oběť je vystavena kopání, škrcení, bití, věšení, sprchování studenou vodou, předstírání vyhazování z okna.
- b) Fyzická – aktivní – nepřímá
„Kápo“ pošle své přísluhovače, aby šikanovaného např. okradli, zbili, zničili jí věci.
- c) Fyzická – pasivní – přímá
Agresor nedovolí oběti si např. sednout do lavice.
- d) Fyzická – pasivní – nepřímá
Útočník nevpustí oběť na toaletu, do jídelny.
- e) Verbální – aktivní – přímá
Šikanovaný je vystaven nadávkám, urážkám, ponižování, zesměšňování.
- f) Verbální – aktivní – nepřímá
O případné oběti jsou rozšiřovány pomluvy, mohou se objevovat na různých místech posměšné verše či kresby.
- g) Verbální – pasivní – přímá
Naprostá ignorace vytipované osoby, neodpovídají jí na otázky, pozdrav.
- h) Verbální – pasivní – nepřímá

Pokud je oběť nespravedlivě obviněna, spolužáci se jí nezastanou, bývá neprávem trestána.

Do seznamu jednotlivých způsobů šikanování je nutné zařadit i projevy psychické manipulace, tzv. „vymývání mozku“. Většinou agresori volí tento druh jednání až v posledních dvou fázích šikany. Dochází k tomu, že jedinci, kteří doposud odolávali nátlaku samozvaných „šéfů“, mu podléhají. Záludnost metod psychické manipulace vede ke změně jedincovi identity i vnímání reality. Oběť se s agresorem naprosto ztotožní, sama vyhledává jeho přítomnost, bez odporu plní jeho povely. Šikanování považuje za běžnou součást svého života, týrání očekává, nebrání se mu, i když jej ubíjí a velmi trápí. Následky šikany jsou

nepopsatelné. Křehká duše dospívajícího je velmi citelně zasažena a prožité trauma si zpravidla nese celý život.

2.6 Prostředí šikany

Šikana se vyskytuje ve všech typech škol a školských zařízení. Nevyhýbá se ani světu dospělých.

Vhodné prostředí pro šikanu vytváří často celá třída, respektive škola. Samotný pedagog může dokonce také přispět k rozvoji šikany, i když nevědomky. Tyranizování se častěji objevuje v těch třídách, kde se uplatňuje tradiční způsob pedagogické práce, tedy autoritativní přístup. Svět dětí je tak naprosto oddělený od světa dospělých. To může být důvodem, proč se někteří učitelé i ředitelé škol mylně domnívají, že v jejich škole k šikanování nedochází.

Pedagog je osoba, která by měla odhalovat šikanu a předcházet jejímu vzniku. Existuje ovšem stále ještě dost učitelů, kteří svým nezrálým chováním, neznalostí či nedostatečným pedagogickým nadáním nepřímo šikaně napomáhají. Především třídní učitel má zásadní vliv na utváření třídního klimatu. Každý pedagog by měl mít neustále na zřeteli, že jsou si s žáky navzájem partnery, kteří se respektují a důvěřují si. Vzájemná úcta, tolerance, respekt a důvěra mohou být účinným prostředkem v boji proti šikaně.

2.7 Příčiny šikany

Nad příčinami šikany a šikanování se zamýšlel i profesor Říčan (Říčan, 1995). Na problematiku agresivního chování dětí se díval z pohledu psychoanalýzy a hlubinné psychologie. Následně vymezil čtyři hlavní motivy šikanování:

- a) Tlak kolektivu – jedinec se musí chovat tak, jak očekává společnost (např. chlapec by měl být mužně tvrdý, jinak je terčem posměchu a pohrdání).
- b) Touha po moci – přání někoho ovládat, uspokojit své ego nebo získat pro sebe nějakou výhodu. Ovládáme-li jedince nebo skupinu jedinců, plníme si vlastní přání a dosahujeme tak uspokojení.
- c) Motiv krutosti – z psychoanalýzy vyplývá, že vidět někoho trpět působí jedinci potěšení. Podle psychoanalytiků každý z nás má určité dispozice k sadismu, někdy

stačí nepatrný podnět k jejich rozvinutí se.

- d) Experiment, zvědavost – potenciaální agresor zkouší, jak bude druhý jedinec reagovat např. na ponížení, bolest; kdy se u něj projeví strach.

S jistotou lze říci, že v každém kolektivu se najde jedinec se sklonem k ubližování a část skupiny, která sobecky upřednostňuje jen svůj prospěch. Profesor Matějček (Matějček, 2004) zastával názor, že tyto egoistické postoje jsou typické především pro jedináčky. Vzhledem k tomu, že je stále více rodin s jedním dítětem, vtírá se myšlenka, zda je to jeden z důvodů stále většího výskytu šikany. Bez ohledu na počet dětí, které rodina vychovává, je nesporné, že její prostředí velkou měrou ovlivňuje šikanu. Podle mého názoru je největším přínosem pro utváření zdravého sebevědomí dítěte uznání a podpora rodičů, je třeba nejen objektivní kritiky, nýbrž i vymezení určitých pravidel. Vybudovat fungující vztah rodič – dítě není vůbec lehké, nicméně velmi potřebné. Lásky, porozumění, vzájemná podpora a pomoc by se měly stát základními hodnotami v každé rodině, která chce účinně čelit šikaně.

Agresivita u dětí se neustále zvyšuje. Ať už je to vlivem nevhodného rodinného prostředí, konzumní společnosti, nebo vlivem médií faktem zůstává, že ve svých krutostech jsou stále vynalézavější. Odhalit rizikové chování dětí dřív, než se opravdu stane něco tragického, nebývá vůbec jednoduché.

2.8 Následky šikany

Není možné popsat všechny následky šikany, neboť intenzita prožívání situací se u každého dítěte liší. Co se jednoho nemusí ani dotknout, jinému může ublížit.

Charakter následků se odvíjí od rozsahu šikanování. Důležitá je i míra obranyschopnosti oběti. Tragické je, když dojde ke zlomení oběti, rozbití její identity a nastolení trvalého pocitu bezmoci, otrocké závislosti a poddajnosti (Kolář, 2001).

Oběti dlouhodobého šikanování se často zhroutlí, mají strach o svůj život. Objevují se u nich poruchy spánku, noční děsy, nezřídka také i psychosomatické obtíže, jako jsou únava, bolesti břicha, nevolnosti, dusivé astmatické záchvaty apod. Šikanování se hůře přizpůsobují novým podmínkám, mají sebedestruktivní sklony, trpí pocitem méněcennosti a projevuje se u nich velmi slabá vůle. Stává se také, že oběť se zdánlivě rychle vyléčí. Ve chvíli větší psychické zátěže se ale staré rány opět otevrou a následky pak bývají ještě závažnější. Prožité strasti z dětství si tak často nesou po celý život.

Následky lehčích forem však nebývají méně závažné. Postupné hromadění stresu a tlaku může vyústit nejen ve výše uvedené psychosomatické obtíže, ale i agresivní útoky. Zhoršení prospěchu či nezáměr o další studium je jen pouhým začátkem.

U obětí čtvrtého a pátého stupně šikanování jsou následky velmi závažné, dotýkají se celé osobnosti. V těch nejhorších případech oběti danou situaci řeší sebevraždou. Podle statistik se sice jedná jen o malé procento obětí, ale i tak je tento fakt alarmující. Sebevraždy v souvislosti se šikanováním bývají velmi obtížně prokazatelné.

Silné zážitky ze šikanování zanechávají následky i na samotném agresorovi. Nejsou sice tak viditelné, neznamená to ovšem, že jsou méně závažné. Šikanující přestal uznávat téměř všechny morálních hodnoty, a tím se vyloučil ze společnosti „normálních“ lidí. Začnou u něj převažovat negativní postoje a antisociální chování.

Následky šikany se netýkají jen obětí, ale i jejich rodin:

- Matky obvykle neunesou pocit viny, že nerozeznaly příznaky šikanování, a psychicky se zhroutnou.
- Pokud sama oběť v budoucnu založí rodinu a má děti, pak při jejich nástupu do školy se stává zvýšeně úzkostnou (tzv. transgenerační přenos)
- Oběti hůře navazují vztahy a mnohem hůře je také udržují.

3. Diagnostika šikany ve škole

V současné době se šikanování na školách stává stále větším a také častějším problémem. Chceme-li situaci změnit, a tím omezit její výskyt, musíme být nejen vnímaví a empatičtí, ale také se naučit tento sociopatologický jev diagnostikovat. Metody rozpoznávání šikany by měli znát nejen učitelé, nýbrž i zákonní zástupci, protože jen vhodnou spoluprací může dojít k zamezení jejího šíření. V některých případech vzájemná součinnost mezi rodičem a pedagogem, respektive školou nestačí a je nutné přizvat odborníka.

Rozeznat, že se dítě stalo obětí šikany, není snadné. Nelze očekávat, že se nám samo svěří, bojí se totiž nejen odmítnutí či bagatelizace jeho problému, ale obává se zejména následné pomsty agresorů. Chceme-li tedy zjistit, zda se dítě stalo obětí šikany, musíme mu věnovat zvýšenou pozornost. Šikanované dítě totiž vysílá určité varovné signály, které mohou být buď přímé - chování okolí vůči dítěti, anebo nepřímé - chování nebo vzhled dítěte (Lovasová, 2006, str. 9). Typickými příznaky z pohledu pedagoga (pozorovatelné spíše ve škole) jsou:

a) přímé ukazatele

- ponižování
- zesměšňování
- nadávky
- výsměch
- pohrdání
- neustálé kritizování
- omezování osobní svobody
- bití, kopání a časté napadání
- poškozování osobních věcí, oděvu

b) nepřímé ukazatele

- zhoršení prospěchu
- nesoustředěnost
- ztráta zájmu o učení
- smutná nálada, apatie
- ustrašené vystupování
- ušpiněný oděv
- „ztráta“ školních potřeb, sešitů, osobních věcí
- časté pobývání v blízkosti učitele

Někdy se však šikanované dítě touží zalíbit agresorovi, a proto se z něj stává drzý, vulgární a agresivní jedinec. Nevhodné chování uplatňuje především vůči učiteli.

Charakteristickými symptomy z pohledu rodiče (chování doma) jsou:

- a) přímé ukazatele
 - s těmi se rodič setkává spíše náhodně (např. při nečekaném vyzvednutí dítěte ve škole)
- b) nepřímé ukazatele
 - strach chodit do školy
 - opakované bolesti hlavy a břicha, utíkání se do nemoci
 - zhoršení prospěchu
 - ztráta zájmu o učení
 - pozdní návraty ze školy (nechodí domů nejkratší cestou)
 - domů chodí hladové
 - ztráta chuti k jídlu
 - je smutné, náladové, apatické
 - často potřebuje peníze, případně je krade
 - může být agresivní k sourozencům
 - častěji se objevují modřiny a oděrky, které neumí vysvětlit
 - mívá poškozené nebo špinavé věci, občas je tzv. ztrácí
 - neklidný spánek (křičí ze spaní)
 - nemá žádné kamarády, nikam není zváno, téměř stále se zdržuje doma
 - začíná mluvit o sebevraždě

Všem výše zmíněným signálům je třeba věnovat pozornost. Alarmující by pro nás měla být každá netypická změna, která se u dítěte objeví. Snažíme-li se odhalit šikanu, musíme být nejen vnímavým a poučeným pedagogem či rodičem, nýbrž i laickým kriminalistou a psychoterapeutem.

4. Řešení šikany

Řešení šikany je velmi komplikovaným a dlouhodobým procesem, kterého se účastní především škola a rodina.

Na odhalování a řešení šikany je teoretická příprava budoucích učitelů během studia stále nedostatečná. Existují ovšem schopnosti a dovednosti, jež se nezískají absolvováním žádné vysoké školy, např. empatie, všímavost, schopnost rozpoznat vztahy mezi dětmi ve třídě. Vybudování přátelské a vstřícné atmosféry by se mělo stát jedním z primárních cílů každého učitele.

Pedagog musí na zjištěnou či oznámenou šikanu reagovat velmi rychle, zároveň ale uvážlivě. Jeho nekompromisní postoj by měl vyjadřovat, že s jakýmkoliv druhem násilí nesouhlasí. Úkolem učitele je podpořit šikanovaného, ujistit ho o tom, že mu bude pomoheno. Pedagogičtí pracovníci jsou povinni ochránit dítě před případnými útoky.

Vágnerová (Vágnerová, 2009) doporučuje při vyšetřování tohoto patologického jevu zjistit:

- Kdo dítěti ubližoval, je-li obětí více.
- Kdo je agresorem, kolik je agresorů, kdo je iniciátorem agrese.
- Jakým způsobem mu bylo ubližováno.
- Jak dlouho týrání trvalo.
- Kde se vše odehrávalo.
- Zajistit svědky.

Výhodou pro všechny zúčastněné je, když se prevence a řešení šikany stává jedním z cílů celé školy. Učitelé mohou mezi sebou svá podezření a poznatky konzultovat, vzájemně se také podporovat a oceňovat. V obtížných situacích odhalení šikany potřebuje oporu i sám pedagog.

Při vyšetřování šikany by se měl kantor vyvarovat:

- rychlým rozhodnutím,
- jednáním v afektu,
- hrubostí a urážek vůči potenciálním agresorům,
- zvat si do školy společně rodiče oběti a agresorů,
- přímé konfrontaci oběti s agresorem,
- kladení důrazu na výpovědi nastrčených svědků,
- nucení oběti k vypovídání (nebere ohled na jeho stud a strach).

Pedagogové by měli být připraveni i na další úskalí, s nimiž se mohou v průběhu vyšetřování setkat, např.:

- Budou vystaveni různým léčkám a chytákům ze strany vyšetřované skupiny.
- Agresoři budou disciplinovaně a organizovaně lhát.
- Rodiče agresorů budou hájit své potomky.
- Oběť jim nebude schopna pomoci a její rodiče budou požadovat zastavení vyšetřování.

Vzhledem k tomu, že vyšetřování trvá často velmi dlouho, je nutné si o všem pořizovat písemné záznamy. O zjištěných skutečnostech je třeba neprodleně informovat vedení školy, které písemně oznámí, že šikana je jevem nežádoucím a neakceptovatelným. Se svým postojem k šikaně seznámí rodiče oběti i agresora, také třídu, v níž dochází k šikanování. Na třídní schůzce jsou informováni i ostatní rodiče. Ve sdělení by se měly také objevit navrhované formy opatření. Oběti se doporučí návštěva pedagogicko-psychologické poradny. Je žádoucí, aby celá třída následně prošla tzv. intervenčním programem, tj. programem na zlepšení vztahů ve třídě, jež je v současné době uskutečňován SVP, PPP i CPP. Intervenční program je zaměřen především na tyto cíle:

- zmapovat vztahy v dané skupině, třídě,
- rozvíjet u dítěte sociální dovednosti,
- posilovat toleranci mezi žáky, soudržnost.

Programu by se měl účastnit i třídní učitel. K jeho realizaci je však nutný souhlas zákonných zástupců. Lze jej použít u prvních třech stupňů šikany, u posledních dvou je nutné se ihned obrátit na odborníky, není v silách a možnostech pedagogů tuto situaci zvládnout.

Jedním z největších problémů při řešení šikany je pedagogický přístup. Jak již bylo zmíněno, nedostatečná je teoretická příprava učitelů v oblasti rozpoznávání a řešení případů šikanování. Zřejmě strach z negativní reakce rodičů, potenciálního rozruchu, dokonce i mediálního útoku je u některých natolik silný, že raději projevy šikany přehlížejí a nesnaží se ji řešit (ačkoliv jsou někdy svým přístupem a jednáním jednou z jejích příčin). Argumenty, že se jedná pouze o „klukovinu“, že napadené dítě je precitlivělé „stejně jako jeho matka“, jsou naprosto nepřijatelné (Lovasová, 2006, str. 16).

Rodiče se podílejí na jednak na řešení šikany, jednak na jejím předcházení. Zákonní zástupci by měli svými potomky trávit více času, komunikovat s nimi a především být schopni jim naslouchat. Je zapotřebí své dítě přesvědčit o tom, že svým chováním či zjevem nedal příčinu k tomu, aby mu někdo ať už fyzicky, či psychicky ubližoval. Rodiče jsou těmi, kteří učí svého potomka vážit si sebe samého, je totiž nesnadné šikanovat někoho, kdo si věří (Vágnerová, 2009, str. 106).

Jestliže je dítě šikanováno ve škole, měli by rodiče okamžitě kontaktovat třídního učitele. V případě vzájemných antipatií mohou hledat pomoc u preventisty sociálně patologických jevů, výchovného poradce či kteréhokoliv jiného pedagoga, k němuž mají důvěru. Zvolený pedagog spolu s rodiči sjedná další postup. Nejsou-li zákonný zástupci s jeho přístupem spokojeni, mohou se obrátit na ředitele školy. V případě, že vedení školy nezajistí vyřešení šikany, lze se obrátit na ČŠI, zřizovatele školy či PČR. Rodiče by neměli dát souhlas k přímé konfrontaci mezi svým dítětem a agresorem. Jestli se obávají o jeho bezpečí, po dohodě se zástupci školy ho lze nechat několik dnů doma, je ale žádoucí se zároveň spojit s odborníky.

Stává se, že i samotní rodiče mají obavy spolupracovat se školou na řešení šikany, bojí se totiž pomsty agresorů, a proto raději volí přihlášení svého dítěte na jinou školu, kde bývá dítě obvykle také šikanováno.

Rodiče agresora často nevěří nebo nechtějí věřit tomu, že by jejich dítě bylo schopno ubližovat svému spolužáku. Je všeobecně známo, že každé dítě se doma chová jinak než ve škole. Sklon k agresivitě je zřejmý, existují totiž typické znaky. Ke zjištění míry útočnosti lze využít i různé dotazníky. Nejlepší co mohou rodiče agresora pro své dítě udělat:

- přestat ho nekriticky omlouvat,
- spolupracovat při vyšetřování,
- pomáhat svému dítěti přiznat vinu, vyrovnat se s ní,
- motivovat ho k omluvě oběti, případně jeho rodičům,
- pomoci mu přijmout následky svého chování.

Je nezbytné důrazně jej upozornit na to, že jeho jednání není v souladu mravními zásadami platnými ve společnosti, a zároveň si uvědomit, že i agresor potřebuje pomoci. Rodiče šikanujícího dítěte mají po celou dobu vyšetřování právo na slušné a etické jednání. Problém však nastává ve chvíli, kdy rodina je nefunkční, či dokonce patologická. V tomto případě všechny známé postupy selhávají.

Na skupinu tvořenou rodinami přihlížejících se často zapomíná, ale i svědci šikanování a jejich rodiny bývají tímto jevem zasaženi. Některé děti prožívají bezmoc, strach, obavu, že příště se stanou obětí ony samy, současně si vyčítají, že zlu nedokázaly nějakým způsobem zabránit. Prožívané trauma může být stejné jako u samotné oběti.

Je zapotřebí vysvětlovat žákům, že v případě poskytnutí jakýchkoliv informací týkajících se šikany na nikoho nežalují, ale svým oznámením mohou případné oběti pomoci.

5. Šikana a zákon

V České republice šikana sama o sobě není protiprávním jednáním. Tato skutečnost je výhodná pro agresora a jeho rodiče. Protiprávní mohou být ovšem některé projevy šikany (např. vydírání, ublížení na zdraví atd.).

Zákony související s šikanováním:

- Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání – řeší práva a povinnosti školy, žáků, studentů a jejich zákonných zástupců,
- Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině – některé odstavce se týkají vztahů rodiče a dítěte, odpovědnosti rodičů a výchovných opatření,
- Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí – zabývá se problémy dětí, které jsou nějakým způsobem ohrožené,
- Zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích,
- Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon,
- Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních,
- Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů,
- Zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů.

Násilí a šikanování bývá často doprovázeno i jinými sociálně patologickými jevy, např. kouřením, alkoholismem, zneužíváním návykových látek, a proto lze také využít zákon č. 37/1989 Sb., o ochraně před alkoholismem a jinými toxikomániemi a zákon č. 167/1998 Sb., o návykových látkách.

Škola má právo vést rozhovory s agresorem bez vědomí a souhlasu jeho zákonných zástupců. Je odpovědná za vytváření bezpečných podmínek ve škole, a tím předcházet nežádoucímu chování. Vůči žákovi mohou být použita výchovná opatření, jejich udělení nepodléhá souhlasu rodičů. Student střední školy z ní může být vyloučen.

Je-li řešení šikany školou a rodiči neúspěšné, je možné kontaktovat obecní úřad, respektive sociální odbor obecního úřadu s rozšířenou působností. Jeho pracovníci jsou oprávněni jednat s rodiči agresora. Jednou z mnoha povinností obce je sledovat násilnické projevy dětí.

Na PČR se rodiče obrátí, jedná-li se o rozsáhlou šikanu nebo dochází-li k:

- vydírání dítěte pod pohrůzkou – trestný čin §235,

- omezování osobní svobody dítěte – trestný čin §231,
- zastrašování potomka rodiči agresora – přestupek §49,
- krádeži věcí dítěte – trestný čin loupeže §234,
- ničení osobních věcí potomka – přestupek,
- tomu, že je zbito – trestný čin ublížení na zdraví §231,
- utiskování dítěte (je k něčemu nucen, agresoři zneužívají jeho tísně) – trestný čin §237.

6. Organizace zabývající se problematikou šikanování

Je nezbytné ujist'ovat děti, že nikdo nemá právo je ponižovat a jakkoli jinak trýznit. Dospělí by měli být těmi, u nichž budou nezletilí hledat pomoc, ocitnou-li se v krizových situacích. Kromě pracovníků školy či rodinných příslušníků se děti můžou obrátit na organizace poskytující nejrůznější druhy podpory v těžkých životních situacích. Mezi nejčastěji vyhledávané instituce náleží:

- Rodičovská linka - tel. 840 111 234 (telefonické odborné poradenství, krizová pomoc rodičům i prarodičům),
- Linka důvěry - tel. 327 511 111 (pomoc v krizových a obtížných situacích),
- Linka bezpečí dětí a mládeže - tel. 800 116 111,
- Krizové centrum Linky bezpečí - tel. 800 155 555,
- Linka Vzkaz domů - tel. 800 111 113,
- Internetové poradny: www.minimalizacesikany.cz,
www.linkabezpeci.cz,
www.internethelpline.cz (pomoc při řešení kyberšikany),
- pedagogicko-psychologická poradna,
- středisko výchovné péče – práce s účastníky šikany, třídními kolektivy, rodiči a pedagogy (služby jsou ambulantní, celodenní, nabídka i preventivně výchovných pobytů),
- sociální pracovníci a kurátoři,
- Společenství proti šikaně (nezisková organizace),
- dětská psychiatrie, diagnostické ústavy.

7. Prevence šikany na základních školách

Dětská agresivita je celosvětovým problémem a její řešení se ve vyspělých státech světa stává předmětem výzkumných prací týmů psychologů a speciálních pedagogů. Za nejúčinnější v boji proti šikaně a agresivitě ve školách lze považovat prevenci. Nezahrnuje pouze opatření zabraňující jejímu propuknutí, ale i postupy vedoucí k zastavení již probíhající šikany, a to všech jejích fázích. Měla by začínat řádným proškolením pedagogů a aplikací intervenčních programů nesnižujících jen procento šikanujících a šikanovaných dětí ve školách, ale současně i omezující výskyt dalších sociálně patologických jevů. Při zápolení se šikanou je důležité kombinovat obecné preventivní programy vytvářející celkově lepší sociální klima ve školách s programy zaměřenými na potírání šikany. Je nutné, aby pracovníci školy postupovali jednotně a všichni si vzali cíl potírání šikany „za svůj“, o celoškolském přístupu pak hovoříme v případě, že speciální program proti šikaně byl začleněn do systému školního vzdělávacího programu (Kolář, 2006).

Velice užitečným krokem je vytvoření skutečné pedagogické komunity, která je cílem celé školy a ne pouze zájmem jednoho pedagoga. V praxi to vyžaduje demokratizace života třídy, zrovnoprávnění vztahu učitel-žák, aktivní zapojení žáků do tvorby třídních pravidel, třídních hodnot a cílů. Pro pedagogy je to úkol nelehký, ale přináší kýžené výsledky. Žáci sami se učí lásce, vytrvalosti, upřímnosti, kamarádství a nesobecké skupinové práci. Přestože žáci budou respektovat zásady, na jejichž vytvoření se podíleli, je zapotřebí věnovat se neustále posilování pozitivních vazeb mezi všemi účastníky vzdělávacího procesu. Aktivní spolupráce s rodiči, znalost rodinného zázemí a osvěta rodičů formou workshopů, besed, letáků, informačních dopisů je dalším předpokladem aktivního boje proti šikaně.

Posílení vztahů rodina-škola by mělo být samozřejmostí pro každou školu. Její představitelé musí pochopit, že veřejné prezentování ochoty a schopnosti se šikanou bojovat na ni vrhá lepší světlo, než když se od problému distancuje a předstírá, že neexistuje. Vedení školy by tedy mělo více motivovat své podřízené ke změně jejich přístupu k této problematice, zajistit jim odborné přednášky a supervizi. Důležitý je i smysluplný školní řád a pedagogický dozor nad žáky. Školní psycholog, speciální pedagog, školní poradenská centra nejsou ještě na všech školách samozřejmostí.

Pozornost týkající se prevence šikany musí být věnována nejen pedagogickým pracovníkům, ale především žákům. Využívá se již zmíněných besed, letáků, pravidelných diskusí nebo také schránky důvěry či anonymních dotazníků (příloha č. 1).

Jak již bylo několikrát uvedeno, významným aktérem v prevenci, odhalování či řešení

šikany je třídní učitel. Pokud chce účinně bránit jejímu zrodu a také účinně léčit počáteční stádia onemocnění skupinové demokracie, měl by systematicky a odborně pracovat se třídou, zvláště se skupinovou dynamikou třídy. K tomu by mu měly sloužit tzv. třídní hodiny, které se však byly na některých školách zrušeny, neboť byly považovány za ideologickou formalitu. V kvalifikovaně vedené třídní hodině lze nejlépe pozitivně ovlivňovat vztahy mezi dětmi a uplatňovat metody osobnostně sociální výchovy. V těchto hodinách je prostor nejen pro řešení výukových, výchovných a organizačních problémů, ale i pro vzájemná setkávání a hry, včetně her pro zvládání agresivity. Zvláště nedocenitelné jsou hry pro nácvik nového chování, svoji strategií opírají o zajímavost a hlavně o zábavnost. Různé teorie učení patřící k těmto hrám bývají laikovi neznámá zcela skryta (Kolář, 2003a).

7.1 Znalost rodinného prostředí

Rodina je místo, kde se učíme životním rolím, zvládání zátěže, překonávání krizí. „Mít domov znamená být součástí vztahového systému, ve kterém zažíváme bezpodmínečné přijetí, kde jsme přijímáni a milováni, kde sami můžeme milovat“ (Vágnerová, 2009, str. 49).

Pro činnost třídního učitele, jak v oblasti pedagogické, tak v oblasti prevence SPJ je důležitá znalost rodinného prostředí, ze kterého žák pochází. Jen tak může lépe proniknout do psychiky svých svěřenců, lépe je poznat a také pochopit určité projevy jejich chování.

Dítě je obrazem své rodiny. Výchova a výchovné přístupy rodičů patří mezi nejvýznamnější vlivy dětské agresivity a násilí páchaného ve školním prostředí (Fojtíková, 2000). Agresivní chování dětí výrazně ovlivňuje:

- přílišná benevolentní či rozmazlující výchova
- výchova autokratická
- výchova v rodině, kde chybí morálka a hnací silou jakéhokoliv chování je touha po moci

U typických obětí byl zaregistrován (Kolář, 2000):

- častý výskyt nadměrně ochranné matky
- chybějící otec
- dominantní matka a submisivní otec
- rodiče úzkostní nebo neurotičtí

Pro dítě je neméně důležité, jaké postoje k agresivitě zaujímají nejen jeho rodiče, ale i

ostatní dospělí, jež ovlivňují jeho život (např. pedagogové). Je nutné děti učit respektu k jiným i k sobě samému.

Jestliže se pedagogovi podaří seznámit se s rodinným prostředím svých žáků, pochopit výchovný styl a jejich vzájemné vztahy, bude vhodněji přistupovat ke svým žákům. Podaří-li se mu získat i důvěru rodičů, pak v boji proti negativním jevům ve škole nezůstává osamocen a jeho práce v oblasti prevence se stává účinnější.

7.2 Modely prevence

Schématem prevence školní šikany se zabýval i doktor Kolář. Jeho model ucelené pomoci má celkem sedm vrstev (Kolář, 2001):

1. pedagogická komunita,
2. program proti šikanování schopný případnou šikanu detekovat a účinně léčit,
3. odborné služby resortu školství (např. PPP, SVP, speciálně pedagogická centra řešící pokročilé fáze šikany a poskytující servis v oblasti prevence),
4. spolupráce škol s odborníky z jiných resortů a nestátních organizací (sociální kurátoři, kriminalisté pro mládež, dětská psychiatrie),
5. pomoc a podpora MŠMT a krajských úřadů při vytváření prevence,
6. kontrola škol ČŠI, KÚ a MŠMT,
7. monitorování situace a zabezpečování ochrany práv dětí nevládními organizacemi (Občanské sdružení proti šikanování).

Kolářův model prevence vychází z dosavadních možností školství. Podle něj není tedy nutné zakládat nové instituce, není zapotřebí přijímat další pracovníky. Nezbytní jsou ovšem vyškolení specialisté, jako je metodik prevence, výchovný poradce, školní inspektor, okresní metodik prevence. Již několik let se lze setkat v oblasti školství s lidmi vykonávající výše zmíněné funkce, přesto jsou často při řešení šikany bezmocní. Je proto třeba zajistit nejen však pro ně efektivní vzdělávání. Škola má odpovědnost za šikanování, k němuž dochází v jejích prostorách. Prevence násilí by měla být přítomna v jednání každého jednotlivce, ve vzájemných vztazích, měla by být součástí celého výchovného procesu. Podle Herzoga (Herzog, 2009, str. 38) prevence násilí je účinná zejména tehdy:

1. je-li co nejdříve nasazena (v ranném věku – rodina, MŠ).
2. jsou-li angažovány všechny skupiny, kterých se tato otázka týká (vedení školy,

- učitelský sbor, žák, rodiče, obec atd.) a vzájemně spolupracují.
3. vládne-li pozitivní školní klima, vztah mezi žáky a učiteli je plný respektu.
 4. je-li prevence násilí postoj a stálý úkol (je součástí všedního dne).
 5. je-li podporována a posilována sociální kompetence u žáků i učitelů.
 6. jsou-li představeny, nabízeny a nacvičovány alternativy řešení násilných konfliktů.
 7. zaujímá-li prevence násilí sociální kompetence a vyjasňování konfliktů bez násilí důležité postavení ve výchově a dalším vzdělávání učitelů.
 8. je-li prováděna dlouhodobě.
 9. je-li násilí důsledně odmítáno ve všech jeho formách.
 10. hovoří-li se o násilných činech otevřeně, nejsou skrývány.
 11. zakročíme-li při násilných činech okamžitě.
 12. dostane-li se oběti ochrany a viníci jsou vedeni k zodpovědnosti.
 13. jsou-li na škole aktivní peer-mediátoři.
 14. jsou-li nabízeny speciální programy pro rizikové skupiny žáků (pro žáky s agresivním chováním nebo pro ty, kteří již nějaký násilný čin spáchali).
 15. kontrolují-li se nebezpečné oblasti (odlehle kouty školní budovy, toalety, apod.).

Prevence násilí je tím účinnější, čím větší počet těchto bodů je v praxi realizován.

7.3 Úloha učitele

Prvotním posláním učitele je vzdělávat a vychovávat. V určitém smyslu je na tom obdobně jako vládce (agresor). Má-li udržet kázeň ve třídě i mimo ni, potřebuje „přízeň davu“. Svými žáky by měl být milován, anebo alespoň respektován. Měl by dokázat dětem imponovat, získat si jejich úctu, být tedy osobností.

Kantor může sdílet názor většiny na několik žáků ve třídě, tj. případných obětí šikany. Ovšem jeden z jeho základních úkolů – spravedlnost, se velmi snadno dostává do rozporu s potřebou získat nebo udržet si svoji popularitu. To je základní mravní dilema učitele.

Z hlediska prevence šikany je výhodnější, když jeho strategie bude založena na podpořena outsiderů. Měl by si záměrně všimnout dětí nějak handicapovaných, úzkostných, plachých, méně oblíbených, izolovaných. Každou vhodnou příležitostí může využít

k povzbuzení, dodání odvahy, posílení jejich sebevědomí. Neustále je ujišťovat, že jsou stejně hodnotní jako všechny ostatní děti, dávat jim příležitost v něčem vyniknout, zapojit je do nějaké společné činnosti, aby mohly lépe zapadnout do třídního kolektivu. Rozhodně nemůže čekat vděčnost.

Zmiňovaná osobnost pedagoga je hlavním nástrojem při ovlivňování skupiny i jednotlivců. Pedagog musí především rozumět sám sobě, musí znát své možnosti, své silné stránky i své slabosti. Důležitá je také motivační rovina – proč si zvolil zrovna toto povolání? Pokud jde o motivaci pochybnou, kdy zdrojem zájmů o učitelské povolání je potřeba moci, potřeba stavět se do role významné autority, která může ovládat, přikazovat, manipulovat, trestat, cítit se nadřazený, pak jejich motivace je ve skutečnosti totožná s motivací agresorů. Takto zaměřený učitel pak ducha šikany podporuje, i když samozřejmě nepřímou.

Nevědomky šikanu podporují i pedagogové, kteří jsou osobnostně nevyzrálí, uzavřeni sami v sobě, ve svých problémech a potřebách. Nedokáží ve třídě vytvořit atmosféru vzájemné náklonnosti, empatie, soucitu a porozumění. Chybí jim schopnost vidět trápení slabých žáků a vnímat skupinu jako živý organismus, ve které se neustále něco děje. Pokud nechtějí, aby ve třídě vládl „zákon smečky“, musí mít informace o tom, co se v ní děje, a dobrý učitel je schopen takové informace od svých žáků získat.

7.4 Úloha školy

Pocit bezpečí každého jedince je neodmyslitelnou podmínkou vytváření produktivního prostředí a dobrého sociálního klimatu školy. Všechny školy a školská zařízení mají proto povinnost předcházet všem náznakům agresivity a všem způsobům šikanování mezi žáky a svěřenci.

Metodický pokyn k primární prevenci (MŠMT) přímo ukládá školám povinnost bojovat proti sociálně patologickým jevům u dětí, žáků a studentů. Mezi tyto negativní jevy kromě násilí a šikanování dále patří:

- záškoláctví,
- užívání návykových látek,
- kriminalita, delikvence, vandalismus,
- xenofobie, rasismus, intolerance, antisemitismus,
- netolismus (virtuální drogy) a gambling (patologické hráčství),
- závislost na politickém a náboženském extremismu (sekty),

- poruchy příjmu potravy (mentální anorexie, bulimie),
- ohrožování mravnosti a ohrožování mravní výchovy mládeže,
- týrání a zneužívání dětí včetně komerčního sexuálního zneužívání a domácího násilí.

Škola patří k významným a nezastupitelným subjektům v oblasti primární prevence.

7.4.1 Vymezení základních pojmů

Primární prevence

Základním principem strategie primární prevence je výchova žáků ke zdravému životnímu stylu, k osvojení si pozitivního sociálního chování a zachování integrity osobnosti. Jedná se o oblast zabývající se prevencí SPJ s cílem zabránit výskytu rizikového chování v daných oblastech nebo alespoň co nejvíce omezit škody způsobené jejich působením.

Specifická primární prevence

Náleží k ní aktivity a programy zaměřené na předcházení a omezování výskytu jednotlivých forem rizikového chování žáků. Jedná se o:

- a) všeobecnou prevenci, která se zabývá širší populací, aniž by byl dříve zjišťován rozsah problému nebo rizika.
- b) selektivní prevenci věnující se žákům, u nichž lze předpokládat zvýšenou hrozbu rizikového chování.
- c) indikovanou prevenci týkající se jednotlivce i skupiny, u nichž byl zaznamenán vyšší výskyt rizikových faktorů v oblasti jak chování, tak vztahů v rodině, škole, ale i s vrstevníky.

Nespecifická primární prevence

Je součástí primární prevence. Patří sem jednak veškeré činnosti podporující zdravý životní styl a učení se pozitivnímu sociálnímu chování prostřednictvím smysluplného organizování a využívání volného času, např. zájmové, sportovní a volnočasové aktivity, jednak programy přispívající ke zdravému rozvoji osobnosti, uvědomování si odpovědnosti za sebe i své jednání a dodržování určitých společenských pravidel.

Efektivní primární prevence

Zahrnuje programy, které mohou být kontinuální, komplexní či interaktivní. Pomáhají žákům čelit sociálnímu tlaku, zaměřují se na zkvalitnění komunikace, na získání dovedností nenásilně zvládat konflikty, odmítat návykové látky, účinně zvládat stres i úzkosti. Jsou určeny také pro zvyšování sebevědomí jedinců.

Neúčinná primární prevence

Zahrnuje:

- a) zastrašování, citové apely, pouhé předávání informací, samostatně realizované jednorázové akce, potlačování diskuse,
- b) hromadné aktivity nebo promítání filmu by měly být pouze doplňkovými činnostmi, po nichž by vždy měl následovat rozhovor ve skupinách.

7.4.2 Strategie školy v oblasti prevence

Strategie školy by se měla týkat následujícího:

- děti je třeba učit i vychovávat,
- znát skutečné možnosti školy,
- vybrat dobrého metodika školní prevence,
- vytvořit seznam pomáhajících organizací,
- zapojit všechny zaměstnance do oblasti prevence
- pokusit se přimět rodiče ke spolupráci,
- mít dobře zpracovaný Minimální preventivní program,
- zajímat se o každodenní život žáků i zaměstnanců,
- vzdělávat učitele v pedagogické diagnostice,
- nenechat se odradit dílčími neúspěchy.

7.4.3 Model školní prevence

Model školní primární prevence sice existuje, je ale otázkou, jak ve skutečnosti funguje a jaké podmínky mu k jeho fungování vytváří MŠMT, zřizovatel, ředitel školy a následně další navazující subjekty (školní metodik prevence, výchovný poradce, popřípadě školní psycholog, speciální pedagog, třídní učitel a ostatní) patřičně odborně a morálně zdatní a více či méně aktivní v očekávané realizaci celého systému. V tomto systému hraje

významnou roli i aktivní zapojení právě dětí, jejich rodičů a ostatních zaměstnanců školy. Žádoucí je i současně vytvořená síť organizací a občanských sdružení poskytující škole odbornou pomoc. Zásadně důležitý je dobře zpracovaný Minimální preventivní program (příloha č. 2).

7.4.4 Školní metodik prevence

Činnosti školního metodika prevence jsou:

- aktivní spolupráce s třídními učiteli, ostatními vyučujícími, vedením školy, rodiči a ostatními subjekty v systému prevence,
- poskytování ve spolupráci s vedením školy a ostatními organizacemi odborné služby v oblasti prevence, koordinování přípravy Minimálního preventivního programu a jeho hodnocení,
- zajišťování odborných informací z oblasti prevence a jejich předávání učitelům, navrhování vhodných odborných a metodických materiálů i jiných pomůcek,
- zjišťování ve spolupráci s ostatními pracovníky školy rizik vzniku SPJ i jejich projevů, navrhování opatření a informování o nich zaměstnance vzdělávací instituce,
- uplatňování efektivních metod,
- spolupracování s okresním metodikem prevence a krajským školním koordinátorem,
- kooperování na základě pověření ředitele školy též se školskými i dalšími krizovými, poradenskými a preventivními zařízeními a s institucemi zajišťujícími sociálně právní ochranu dětí,
- podílení se na zabezpečování odborného vzdělávání učitelů v oblasti PP a využívání moderních alternativních metod a forem výuky.

7.5 Minimální preventivní program

Minimální preventivní program by měl být účinným, efektivním a každodenním nástrojem k realizaci preventivních aktivit na školách a školských zařízeních. Slouží ve svém důsledku žákům, pedagogům i rodičům a prostě všem, kteří se na životě školy podílejí.

Jedná se o celoroční program, ve kterém je důraz kladen na proměnu školy, komunikaci, kooperaci a zdravý životní styl. Ve svém důsledku by měl vést k pozitivní změně klimatu školy s minimem kázeňských problémů žáků ve škole i mimo školu. Zasahuje

naukovou i výchovnou složku vzdělávání hlavně v oblasti realizace moderních alternativních metod a forem výuky. Maximální účinnost metod pak předpokládá aktivní zapojení všech žáků třídy. Tyto aktivity, které kromě jiného obsahují i činnosti spojené s utvářením příznivých vztahů mezi dětmi samými, ale i mezi dětmi a učitelem, jsou pak velice důležitou metodou v oblasti školní prevence.

S nástupem do základní školy si děti začínají velmi záhy vytvářet v rámci třídy svou vlastní „subkulturu“, která vzniká v původně uměle navozeném prostředí. Na ni jsou učitelé někdy více či méně napojeni. V některých případech mohou být tyto podskupiny zárodkem asociálních part, a to již u dětí na prvním stupni ZŠ. Výrazně rizikové prostředí představuje škola, kde není rozvíjena tvořivost dětí a jejich sociální dovednosti. Právě proto je více než nutné již od prvního ročníku pracovat s dětmi na utváření zdravých vztahů ve skupině, utváření hodnotových postojů a vůbec zdravého životního stylu. Preventivní výchovně vzdělávací působení by mělo být neoddelitelnou součástí výuky a života škol a školských zařízení. Dobrá školní atmosféra a pozitivní vztahy mezi dětmi ve škole jsou cílem primární prevence šikanování, ale i ostatních SPJ (viz. Metodický pokyn ministra školství mládeže a tělovýchovy k prevenci řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení č. j. 28 275/2000-22)

Na tvorbě a realizaci MPP se podílejí všichni pedagogičtí pracovníci školy a podléhá kontrole České školní inspekce. Koordinace tvorby a kontrola realizace patří ke standardním činnostem školního metodika prevence, při tvorbě a vyhodnocování MPP školní metodik prevence dle potřeby spolupracuje s metodikem prevence v PPP.

Minimální preventivní program je jednou ročně vyhodnocován. Sleduje se do jaké míry bylo dosaženo stanovených cílů a jak program postupoval. Kromě toho se hodnotí i efektivita realizovaných aktivit.

7. 5. 1 Náplň Minimálního preventivního programu

Aktivity v rámci jednotlivých předmětů (souhrnně)

Nadstavbové aktivity

- různé preventivní programy
- spolupráce s odborníky hlavně ve třídách s narušenými vztahy
- prožitkové programy – exkurze, kurzy, lyžařské kurzy, ozdravné pobyty
- návaznost v práci třídních učitelů se třídou

- zapojení žáků do mimoškolní činnosti (soutěže, olympiády)
- celoškolní soutěže
- sbírky pro charitativní účely
- výtvarné a literární soutěže s příslušnou tematikou
- podpora a zapojení do komunikativního programu
- školní parlament

Aktivity v rámci využívání volného času

- zájmové kroužky
- školní klubovna
- školní družina

Jednorázové akce

- besedy
- přednášky

Jiné aktivity

7. 5. 2 Možnosti programů primární prevence (Prevcentrum, 2009)

Dlouhodobý (komplexní program primární prevence)

Kontinuální, komplexní a interaktivní program, jehož součástí je vedle problematiky SPJ i rozvoj sociálních dovedností.

Program primární prevence pro rizikové skupiny (program včasné intervence) přítomny rizikové faktory pro vznik závislosti, tj. jsou více ohrožené skupiny osob, než zbytek populace – např. třídy s rizikovými skupinami žáků, žáci speciálních škol, skupina handicapovaných osob, děti závislých rodičů, hyperaktivní děti, děti s problematickým postavením ve skupině, atd.

Peer program (vrstevnický program) zapojení předem vyškolených osob stejného věku, případně sociálního statutu do procesu formování postojů a získávání znalostí o návykových látkách s cílem posílit protidrogové postoje a normy uvnitř skupiny.

Edukativní program – ucelený vzdělávací program, který zahrnuje teoretickou přípravu v oblasti návykových látek, předávání aktuálních informací a nácvik praktických dovedností.

Interaktivní seminář – jednorázová aktivita, která interaktivní formou zprostředkovává informace o problematice látek, sociálních a zdravotních důsledcích a možnostech a místech pomoci.

Vzdělávací seminář – jednorázová vzdělávací akce informačního charakteru zaměřená na jedno konkrétní téma např. formy efektivní primární prevence nebo rizikové faktory závislosti atd.

Komponovaný pořad – jednorázová aktivita, která kombinuje uměleckou formu (např. film, divadelní představení s příslušnou tematikou) s následnou diskuzí s odborníky v oblasti prevence.

Beseda – jednorázová aktivita, lektor rozhovorem s posluchači zjišťuje úroveň jejich znalostí, názory a postoje, odpovídá jim na dotazy a dává jim prostor pro jejich vyjádření.

Přednáška – odborný výklad ryze informačního charakteru ke konkrétnímu tématu, která nepředpokládá aktivní zapojení cílové skupiny.

Komunitní program primární prevence – cílem je utváření vztahů charakteristických pro komunitu v kolektivu žáků ve třídě, formování bezpečného sociálního klimatu.

Obsah programu primární prevence je zaměřen na:

- problematiku návykových látek – legální a nelegální návykové látky a jejich rizika
- jiné sociálně patologické jevy – rasismus, xenofobie, šikana, týrání a zneužívání dětí, problematika sekt
- podpora osobnostního rozvoje – posilování sebejistoty, zvládání konfliktních situací, práce s emocemi, efektivní komunikace, schopnosti čelit sociálnímu tlaku
- podpora zdravého životního stylu – nabídka pozitivních alternativ trávení volného času

7. 6. Základní dokumenty pro oblast prevence

Metodické pokyny

- Metodický pokyn MŠMT ČR k výchově proti projevům rasismu, xenofobie a intolerance, č. j. 14 423/99-22 end_of_the_skype_highlighti(VMŠ, sešit 5/1999)
- Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení, č. j.: 28 275/2000-22 (VMŠ sešit 1/2001)
- Metodický pokyn k jednotnému postupu při uvolňování a omlouvání žáků z vyučování, prevenci a postihu záškoláctví, č. j. 10 194/2002-14 (VMŠ sešit 3/2002)
- Metodický pokyn spolupráce předškolních zařízení, škol a školských zařízení s Policií ČR při prevenci a při vyšetřování kriminality dětí a mládeže a kriminality na dětech a mládeži páchané, č. j. 25 844/2003 – 24 (VMŠ sešity 11/2003)
- Metodický pokyn MŠMT k primární prevenci sociálně patologických jevů u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních, č. j. 20 006/2007-51

Strategické dokumenty

- Strategie prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže v působnosti resortu MŠMT na období 2005 – 2008
- Strategie prevence kriminality na léta 2005 – 2009
- Národní strategie protidrogové politiky na období 2005 – 2009
- Dlouhodobý program zlepšování zdravého stavu obyvatelstva České republiky „Zdraví pro všechny v 21. století“(usnesení vlády č. 2000 – 2002)
- Národní plán boje proti komerčnímu sexuálního zneužívání dětí (2000 – 2002)
- Pravidla pro rodiče a děti k bezpečnému užívání internetu, č. j. 11 691/2004 – 24

Vyhlášky

- Vyhláška č. 48/2005 Sb., o základním vzdělávání a některých náležitostech plnění povinné školní docházky
- Vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních

Minimální preventivní program vychází z pokynu MŠMT č. j.: 20 006/2007-51 (příloha č. 2).

Šikanování se bohužel nevyskytuje jenom ve školách a školských zařízeních, násilí je všudypřítomné. Všichni lidé, nejen pedagogové, by neměli být lhostejní jen proto, že za tím nevstoupilo do jejich osobních životů. Je nutné mít na paměti, že šikanování může mít dopad nejen na současný stav případných obětí, ale může se projevit i v budoucnu, i když (v tom lepším případě) třeba jen v podobě nepříjemných vzpomínek.

Závěrem je nutné říci, že snížení výskytu šikany je skutečně možné, což dokazuje i Český intervenční program (Kolář, 2003), jehož povzbudivé výsledky ukazují celkové snížení šikany o 42,5%. Nebojme se proto bojovat a postavit se realitě čelem. Odvaha a překonání vlastního strachu z hrůzného odhalení šikany jsou prvním předpokladem pro úspěšnou léčbu této zákeřné choroby (Kolář, 2003).

8. Dotazníkové šetření

Na školách se stále častěji a výrazněji objevují fenomény odrážející trendy dnešní agresivní a uspěchané doby. Jedná se o sociopatogenní jevy, jako je užívání drog, rasismus, xenofobie a především šikana. Odborníků zabývajících se problematikou tohoto jevu je sice stále málo, ale pomalu stoupá počet proškolených pedagogů i informovaných rodičů. V knihovnách a prodejnách knih je již dostatek různých materiálů s touto problematikou. Každý, koho tento fenomén zajímá, si informace lehce vyhledá. Obzvláště v dnešní moderní době s možností využívání internetu je velmi jednoduché se k těmto údajům dostat. Domnívám se tedy, že nedostatečně vzdělaní učitelé a rodiče nemohou již svalovat vinu na nedostatek studijních materiálů.

V empirickém výzkumu jsme se (spolu se školními metodiky prevence) zaměřili na užší úsek problematiky šikanování – výskyt šikany na 2.stupni základních škol. Oslovili jsme žáky dvou různých škol, školy městské v Českém Brodě a venkovské v Poříčanech. Pro zkoumání jsme zvolili testovou diagnostiku - zkrácenou verzi Kolářova depistážního dotazníku šikanování (příloha č. 3).

Hlavním cílem tohoto výzkumu bylo zjistit v jaké míře se na vybraných školách vyskytuje agrese (či přímo šikana), s jakými projevy agrese se žáci nejčastěji setkávají a v neposlední řadě zmapovat vzájemné vztahy žáků v jednotlivých třídách.

Průzkum měl dát odpovědi na 6 základních otázek:

1. Jsi rád/a ve své třídě?
2. Máš ve třídě kamaráda, kamarádku?
3. Ublížoval/ ubližuje ti někdo opakovaně?
4. Agrese je fyzická nebo verbální?
5. Ublížoval/ubližuje ti chlapec nebo dívka?
6. Požádal/a bys o pomoc učitele?

Anonymním dotazníkem bylo v obou školách celkově osloveno 162 žáků různých tříd v 6. až 9. ročníku. Ve všech třídách chyběli průměrně 3 žáci, atmosféra byla příjemná. Žáci napoprvé pochopili smysl dotazníkového šetření, na samotné vyplňování měli 20 min čistého času. Pracovali samostatně, dotazník odevzdali většinou před vypršením limitu.

Data získaná prostřednictvím dotazníku jsou kvantitativního charakteru, výsledky jsou procentuelně (s přesností na jedno desetinné místo) v tabulkách.

Při pozdější kontrole jsme zjistili, že ne všechny otázky byly zodpovězeny, což

konečné výsledky poněkud zkreslilo.

8.1 Charakteristika škol

8.1.1 Základní škola Český Brod, Žitomířská 885, okres Kolín

Městský typ školy je reprezentován základní školou v Českém Brodě. Tato škola je od roku 1993 příspěvkovou organizací s právní subjektivitou. Zřizovatelem je Město Český Brod. Jedná se o úplnou základní školu s prvním a druhým stupněm. Od roku 1996 realizuje škola pro nadané žáky vzdělávací program s učebními plány s rozšířenou výukou cizích jazyků a od roku 2008/09 vyučuje podle ŠVP „Tvořivá škola“. Od roku 2005/6 byla tato škola vybrána MŠMT do souboru škol ve Středočeském kraji poskytujících vzdělání v českém jazyce dětem cizinců v rámci EU. V současnosti školu navštěvuje celkem 433 žáků (173 žáků je na druhém stupni). Na škole působí celkem 31 učitelů (na druhém stupni 17), dále zde pracuje školní metodik prevence, výchovný poradce a školní psycholog. Součástí školy je i školní družina se 7 vychovatelkami.

Celkový počet oslovených žáků na ZŠ Český Brod bylo 103, z toho 58 dívek a 45 chlapců.

Tabulka č.1:

Výsledky zpracovaných odpovědí z dotazníku zadaného žákům ZŠ Český Brod

	Chlapci			Dívky		
	Ano	Ne	Neopověděli	Ano	Ne	Neopověděli
Otázka č. 1: Jsi rád/a ve své třídě?	80%	4,4%	15,5%	93%	1,7%	5,1%
Otázka č. 2: Máš zde kamaráda/ku?	93,3%	6,7%	0%	96,6%	3,4%	0%
Otázka č. 3: Ublížoval/ublížuje ti někdo opakovaně?	20%	80%	0%	19%	81%	0%
Otázka č. 4: Agrese je fyzická nebo verbální?	Fyzická	Verbální	Neopověděli	Fyzická	Verbální	Neopověděli
	8,8%	20%	71,2%	1,7%	31%	67,3%
Otázka č. 5: Ublížoval/ublížuje ti chlapec nebo dívka?	Dívka	Chlapec		Dívka	Chlapec	
	22,2%	77,8%		54,5%	45,5%	
Otázka č. 6: Požádal/a bys o	Ano	Ne	Neví	Ano	Ne	Neví
	33,3%	15,5%	51,1%	43,1%	18,9%	37,9%

pomoc učitele?						
----------------	--	--	--	--	--	--

8.1.2 Základní škola T.G.M., Poříčany, Školní 300, okres Kolín

Základní škola je právním subjektem zřízeným obcí Poříčany. Škola sdružuje MŠ, školní jídelnu, školní družinu a školní klub.

ZŠ je úplná škola s 1.- 9. ročníkem. Jde o školu venkovského typu. Od roku 2008/2009 vyučuje podle ŠVP „Na jedné lodi za poznáním.“

Školu v současné době navštěvuje celkem 172 žáků, na druhém stupni se učí 66 žáků. Na škole působí (včetně vedení) 15 pedagogů, 2.stupeň má 6 stálých a 2 externí učitele. Působí zde školní metodik prevence a speciální pedagog.

Dotazníkovým šetřením bylo osloveno celkem 59 žáků, 22 dívek a 37 chlapců.

Tabulka č.2:

Výsledky zpracovaných odpovědí z dotazníku zadaného žákům ZŠ Poříčany

	Chlapci			Dívky		
	Ano	Ne	Neopověděli	Ano	Ne	Neopověděli
Otázka č. 1: Jsi rád/a ve své třídě?	51,3%	5,4%		27,2%		
Otázka č. 2: Máš zde kamaráda/ku?	91,8%	2,7%		77,2%	18,1%	
Otázka č. 3: Ubližoval/ubližuje ti někdo opakovaně?	27%	73%	0%	36,4%	63,6%	0%
Otázka č. 4: Agrese je fyzická nebo verbální?	Fyzická	Verbální	Neopověděli	Fyzická	Verbální	Neopověděli
	13,5%	21,6%		4,5%	31,8%	
Otázka č. 5: Ubližoval/ubližuje ti chlapec nebo dívka?	Dívka	Chlapec		Dívka	Chlapec	
	10%	90%		20%	80%	
Otázka č. 6: Požádal/a bys o pomoc učitele?	Ano	Ne	Neví	Ano	Ne	Neví
	39,4%	48,6%	10,8%	50%	27,2%	22,7%

Nasbíraná data jsme po vyhodnocení porovnávali:

- navzájem mezi dvěma zkoumanými školami
- s výsledky projektu MŠMT ČR (konaného od r. 2001 – 2003), kdy se ověřoval speciální program proti šikaně

8.2 Výsledky šetření:

Ad a)

Naprostá většina žáků ZŠ Český brod je s atmosférou třídy spokojena. U žáků ZŠ Poříčany výsledek není jednoznačný, 43% chlapců a 41% dívek na tuto konkrétní otázku neodpovědělo. Netroufám se říct, zda úmyslně nebo jen z nepozornosti.

Ve třídách obou škol panují kamarádké vztahy, naprostá většina dětí má ve třídě spřízněnou duši. Určitá odchylka se objevila u dívek ZŠ Poříčany, která je pravděpodobně ovlivněna příchodem 2 dívek z jiných škol do třídy převážně chlapecké a jejich vzájemnou rivalitou.

Potěšitelné je, že obě školy vykazují vysoké procento dětí, které se necítí ohroženy jakoukoliv formou agrese. Žáci, kterým bylo ubližováno, uvedli nejčastěji formu verbální – přímou (nadávky, urážky, zesměšnění) a verbální – nepřímou (rozšiřování pomluv).

Z pozdějšího ústního rozhovoru následně vyplynulo, že většina dětí tyto zmiňované projevy za šikanu nepovažuje, nicméně je vnímá jako velmi nepříjemné až zraňující.

K fyzické agresi (kopání) došlo na obou školách celkem u 9 žáků, ale jen 2 uvedli, že se toto dělo opakovaně.

Pohlaví na potencionální šikanu nemá rozhodující vliv. Určitá forma agrese rozhodně není cizí ani dívkám. Nicméně větší procento potencionálních agresorů je z řad chlapců. Při porovnávání výsledků vyšla najevo zajímavá skutečnost: s přibývajícím věkem chlapců pozvolna klesá výskyt agrese vůči dívkám..

Potěšitelné je, že vzrostlo procento žáků, kteří svým učitelům důvěřují a v případě nouze by je požádali o pomoc. Domnívám se, že je to určitou proměnou vzájemných vztahů, které se postupně proměňují z nadřazenosti k partnerství a vzájemnému respektu. Větší důvěru ve své učitele mají dívky, u chlapců je větší snaha vyřešit si daný problém sám (zřejmě vyplývá z „mužské role“).

Ad b)

V druhé polovině roku 2001 proběhl celonárodní výzkum výskytu šikanování na 66 základních školách na území celé České republiky, kde bylo osloveno více než 6000 žáků. Šetření ukázalo, že v ČR bylo šikanou postiženo 41% žáků (Havlíková – Kolář, 2001).

V prosinci 2003 byl ukončen dvouletý projekt, který se zabýval ověřováním

původního českého speciálního programu proti šikanování na tzv. Zdravé škole.

Tabulka č. 3:

Výskyt šikanování na nejmenované experimentální škole před a po zavedení speciálního programu proti šikanování a násilí ve školách (průměrný výsledek).

	Před zavedením programu	Po zavedení programu
Rok šetření	2002	2003
Průměrný výsledek	36,5%	22,5%

Tabulka č. 4:

Výskyt šikanování ve třídách na nejmenované kontrolní škole, kde speciální program proti šikanování a násilí nebyl zaveden.

Rok šetření	2002	2003
Průměrný výsledek	31%	36%

Tabulka č. 5:

Výskyt šikanování ve třídách na ZŠ Český Brod a ZŠ Poříčany u dívek i chlapců

Rok 2010	ZŠ Český Brod	ZŠ Poříčany
Průměrný výsledek	20,5%	31,7%

Z uvedených tabulek vyplývá, že ZŠ Český Brod má výrazně nižší procento výskytu šikany než ZŠ Poříčany, je dokonce lepší než u experimentální školy. Domnívám se, že důvodem velmi dobrých výsledků, je kvalitní a kvalifikovaná práce školního metodika prevence, dobře zpracovaný a také naplňovaný MPP. Funguje zde monitorovací systém, důsledně se dodržují dozory, obsah vyučování se stal pro žáky zajímavější. Zde se potvrzuje, že speciálně zvolený program proti šikanování může výskyt tohoto jevu na škole výrazně snížit.

Výskyt šikany na ZŠ Poříčany odpovídá celostátnímu průměru. Otázkou zůstává,

nakolik jsou výsledky relevantní a nakolik se do výsledného souhrnu promítla nevraživost a žárlivost mezi nově příchozími dívkami (forma šikany – pomluvy, nadávky, zesměšňování). Nicméně současnou situaci na škole zřejmě ovlivnila i změna školního metodika prevence a speciálního pedagoga, stejně tak jako poměrně rozsáhlá obměna pedagogického sboru včetně vedení školy. Výskyt šikany může tedy zřejmě ovlivnit i stabilita pedagogického sboru.

9. Závěr

Tato práce si kladla za cíl přinést a také doplnit informace o šikaně nejen pedagogům, ale i rodičům a široké veřejnosti. Tyto informace měly upravit ještě zažitá a nemoderní představy nejen o šikaně samotné, ale i o jejích protagonistech. Záměrem bylo ukázat možné podoby a základnosti tohoto skupinového onemocnění, které se dotýká velkého počtu dětí všech věkových kategorií (a nejen jich).

Zvýšená pozornost byla věnována možnostem prevence šikanování a to jak na půdě školy, tak i v prostředí rodiny. Pro mnohé rodiče bude novinkou, že jejich chování vůči svému dítěti a zájem o ně, může odhalit šikanu již v její rané fázi. Vybudováním dobrých vztahů v rodině a podporou zdravého sebevědomí, mohou významně přispět k odolnosti jejich dětí vůči šikaně.

Neméně důležitá v oblasti prevence je úloha školy. Zvláště u dětí z narušených nebo nefunkčních rodin, by měl pedagog rodiče zastoupit, pokusit se navázat s dítětem užší vztah, získat jeho důvěru a stát se tak jeho pomocníkem a rádcem v obtížných životních situacích.

Nenahraditelná je i spolupráce rodiny a školy. Jsem přesvědčena, že když se pedagogové s rodiči naučí efektivně spolupracovat a jejich společným cílem se stane zdravá škola odolná infekci šikany, jistě se jí podaří její výskyt na základních školách alespoň minimalizovat.

Cílem empirického výzkumu bylo zjistit zkušenosti se šikanou na druhém stupni dvou různých základních škol. Domnívám se, že využití výsledků mého šetření v praxi není příliš reálné, neboť spektrum otázek bylo příliš úzké a bez dalšího výzkumu nemohou být dané výsledky generalizovány. Výsledky budou poskytnuty školám, kde se šetření provádělo. Věřím, že pro ně budou tato data přínosná a podnětná.

10. Seznam použité literatury

ČÁP, J., MAREŠ, J.: *Psychologie pro učitele*. 2. vyd. Praha: Portál, 2007. 656 s. ISBN 978-80-7367-243-7

HAVLÍNOVÁ, M., KOLÁŘ, M.: *Sociální klima v prostředí základních škol ČR*. Praha: MŠMT ČR, 2001

HERZOG, R.: *Násilí není řešení*. 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2009. 120 s. ISBN 978-80-7238-850-9

HRABAL, V.: *Sociální psychologie pro učitele*. Praha: Karolinum, 2002.

KASÍKOVÁ, H.: *Kooperativní učení, kooperativní škola*. Praha: Portál, 1997. 147 s. ISBN 80-7178-167-3

KOLÁŘ, M.: *Bolest šikanování*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. 256 s. ISBN 80-7367-014-3

KOLÁŘ, M.: Jak na šikanu. *Psychologie dnes*. 2006, roč. 12, č. 2 ISSN 1212-9607.

KOLÁŘ, M.: *Skrytý svět šikanování ve školách*. Praha: Portál, 2000

KYRIACOU, Ch.: *Klíčové dovednosti učitele*. Praha: Portál, 2004. 154 s. ISBN 80-7178-965-8

LOVASOVÁ, L.: *Šikana*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. 28 s. ISBN 80-86991-65-2

Metodický pokyn MŠMT k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení, č. j. 28 275/2000-22 (VMŠ sešit 1/2001)

Metodický pokyn MŠMT k primární prevenci sociálně patologických jevů u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních, č. j. 20 006/2007 – 51

Resortní předpis MŠMT číslo 28 275/2000, článek 1 Charakteristika šikanování

ŘÍČAN, P., JANOŠOVÁ, P.: *Jak na šikanu*. 1. vyd. Praha: Grada, 2010. 160 s. ISBN 978-80-247-2991-6

VÁGNEROVÁ, K. a kol.: *Minimalizace šikany. Praktické rady pro rodiče*. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7376-611-7

VESELÁ, M.: *Prevence a rozpoznávání školního šikanování* (pracovní materiál k semináři). Praha: Vzdělávací centrum pro veřejnou správu ČR, 2007. 22 s.

Internetové zdroje:

FOJTÍKOVÁ, Z.: Hlubší souvislosti šikanování. Cyklus s doktorem Kolářem o šikaně. *Rodina a škola* [online]. č. 12/2000. [cit. 2010-06-25]. Dostupné z WWW: <<http://www.sikana.org/orientace.html>>

KOLÁŘ, M.: *Specifický program proti šikanování a násilí ve školách a školských zařízeních*. [online]. Praha: MŠMT, 2003. [cit. 2010-03-29]. Dostupné z WWW: <<http://www.aplikace.msmt.cz/HTM/KTSkolniprogramprotisikanovani.htm>>

MATĚJČEK, Z.: *Šikana ve škole aneb jak to vidím já* [online]. 2004-04-28 [cit. 2010-05-15]. Dostupné z WWW: <<http://www.rodina.cz/clanek3981.htm>>

Prev-centrum. *Prev-centrum* [online]. [cit. 2010-03-27]. Dostupné z WWW: <<http://www.prevcentrum.cz>>

11. Přílohy

Příloha č. 1.: „Jak se mi líbí ve škole?“

(dotazník, který lze využít při monitorování výskytu šikany)

Příloha č. 2.: Minimální preventivní program

Modelový příklad MPP pro základní školu (sestaven pro ZŠ T.G.M. Poříčany)

Příloha č. 3.: Kolářův depistážní dotazník šikanování

(zkrácení verze použita při empirickém výzkumu)

Příloha 1. – Dotazník

Jak se mi líbí ve škole?

OTÁZKA	ANO	NE
Máš do školy daleko?		
Chodíš do školy s kamarády?		
Zlobí Tě někdo cestou?		
Zastane se Tě někdo?		
Těšíš se do školy?		
Posmívá se Ti někdo?		
Půjčuje Ti někdo knížku, potřeby, pomůcky?		
Pomáhá Ti někdo s domácím úkolem?		
Dává Ti někdo úkol opsat?		
Nadává Ti někdo?		
Půjčuje si od Tebe někdo peníze?		
Máš svého kamaráda?		
Dostáváš dobré známky?		
Považují Tě spolužáci za šprta?		
Dostáváš někdy špatné známky?		
Máš některý předmět zvlášť oblíbený?		
Vzal Ti ve škole někdo něco?		
V době mimo vyučování jsi raději sám?		

Svou odpověď označ křížkem. Nepodepisuj se!!!

Příloha 2. – Minimální preventivní program

Cíle:

MPP vychází z pokynu MŠMT, č.j.: 20 006/2007-51. Primární prevence SPJ u žáků v působnosti MŠMT je zaměřena na:

a) předcházení rizikových jevů v chování žáků, zejména:

- šikana a násilí
- rasismus, xenofobie
- záškoláctví
- kriminalita, delikvence
- užívání návykových látek
- netolismus a gambling

b) rozpoznání a zajištění včasné intervence zejména v případech:

- týrání a zneužívání dětí
- domácího násilí
- ohrožování mravní výchovy mládeže
- porucha příjmu potravy

MPP je zaměřena na všechny žáky 1.-9. ročníku základní školy, se zvláštním přihlédnutím k dětem ze sociálně slabšího a málo podnětného rodinného prostředí, dětem s nedostatečným prospěchem a s některými typy specifických vývojových poruch chování.

Cílem MPP je výchova žáků ke zdravému životnímu stylu, zvýšené odolnosti dětí a mládeže vůči sociálně patologickým jevům. V tomto směru je důležité vést žáky k sebevědomí, správnému sebehodnocení, stanovení si reálných cílů v životě, k poznání sebe sama, k zvládnutí stresů, k dovednostem řešit své problémy bez pomoci léků a jiných návykových látek (ve spolupráci s rodiči). K tomuto cíli využijeme různých metod aktivního sociálního učení, individuálního přístupu žáků, konzultačních i třídních hodin apod.

Charakteristika školy:

Základní škola T.G.M. Poříčany je právním subjektem zřízeným obcí Poříčany. Jedná se o úplnou základní školu s prvním a druhým stupněm. Školu navštěvují nejen žáci z Poříčan, ale i z šesti okolních obcí. Od roku 2008/09 vyučuje podle ŠVP „Na jedné lodi za

poznáním.“ V letošním roce naši školu navštěvuje 172 žáků.

Řízení a realizace preventivních aktivit

Na tvorbě a realizaci MPP se podílejí všichni pedagogičtí pracovníci školy (školní metodik, výchovný poradce, školní psycholog, třídní učitelé, ostatní učitelé, vedení školy). Koordinace tvorby a kontrola realizace patří k povinnostem školního metodika prevence. O průběhu naplňování MPP informuje školní metodik prevence vedení školy a spolu s ním pravidelně vyhodnocuje aktuální situaci ve škole.

Strategie naší školy v oblasti prevence

- děti je třeba učit a vychovávat
- vytvořit bezpečné školní prostředí
- vytvořit síť pomáhajících organizací
- zapojit všechny pedagogické pracovníky
- pokusit se zapojit rodiče
- zajímat se o každodenní život žáků
- vzdělávat učitele v pedagogické diagnostice

Analýza současného stavu na škole

Ve škole funguje promyšlený monitorovací systém problémového chování žáků, který spočívá v odhalování nežádoucích SPJ ve škole nebo na školních akcích (šikana, agresivita, alkohol, kouření, záškoláctví, slabý prospěch, ničení majetku školy apod.). je založen na spolupráci školního metodika prevence, speciálního metodika, třídních učitelů i ostatních pedagogických pracovníků školy. Cílem je podchytit problémové žáky a pomoci jim v řešení jejich problémového chování tak, aby nedocházelo vyhocení konfliktních situací a k narušování optimálního sociálního klimatu ve třídě a škole.

Největším nešvarem v poslední době na naší škole je kouření chlapců i dívek. Tento problém je možné sledovat především na 2. stupni, ale bohužel se objevuje i u mladších dětí (4.-5. třída). Rovněž bylo zjištěno požívání alkoholických nápojů. Jeden případ 11leté dívky skončil bohužel otravou alkoholem. Tento nešvar se děje mimo školu, často s vědomím rodičů. V průběhu roku byly řešeny i dva případy šikany na 1.stupni. V prvním případě byly šikanující dvě dívky 2. třídy, které pravidelně bránily dívce 1. třídy přístup na WC. Druhý případ se vyskytl v 5. třídě, kdy chlapec pravidelně (pod pohrůzkou násilí) 1x týdně odbíral svému spolužákovi kapesné.

Někdy musíme řešit případy narůstající agresivity, je zcela běžné, že děti na sebe

pokřikují a nadávají si. Potýkáme se i s neuctivým chováním k některým dospělým osobám, stejně tak i s projevy vandalství na WC u žáků 1. stupně.

V letošním roce jsme nezaznamenali žádný případ záškoláctví.

Problémy, které se ve škole vyskytly, byly ve spolupráci s rodiči řešeny, žádný z nich nebyl řešen policií ani okresním metodikem prevence.

Metody práce

V rámci vzdělávací činnosti budou kromě tradičních metod práce využívány metody další:

- řízená diskuse se žáky nad současnými společenskými problémy v rámci jednotlivých předmětů
- samostatné práce žáků (výtvarné, slohové práce, referáty, práce s tiskem a internetem)
- skupinová práce ve třídě
- exkurze, ozdravné pobyty, poznávací pobyty, lyžařské kurzy
- individuální přístup k žákům
- poradenská činnost ŠMP

Vzdělávání pedagogů

- účast pedagogů na seminářích, přednáškách, kurzech k problematice zdravého životního stylu, šikany, závislosti a dalších sociálně patologických jevů (nejvíce ŠMP a vyučující RV)
- samostudium všech pedagogických pracovníků a školního metodika prevence (odborná literatura, tisk, film, internet)
- specializační studium pro školního metodika prevence

Vlastní primární prevence v rámci vyučovacích oblastí a předmětů

- oblast přírodovědná
(např. biologie člověka, biologické účinky drog, chemické aspekty drog apod.)
- oblast zdravého životního stylu
(výchova ke zdraví, osobní a duševní hygiena, správná výživa, volný čas, pohybové aktivity)
- oblast společenskovední
(komunikace, sociální dovednosti, kompetence)

- oblast rodinné a občanské výchovy
(např. postavení rodiny ve společnosti, vedení domácnosti, správná výživa, zdravý vývoj a příprava na život, formy komunikace, zvyšování sociální kompetence dětí a mládeže atd.)
- oblast sociálně právní
(právní aspekty drog, práva dítěte, význam a cíle reklamy atd.)
- oblast sociální patologie
(postoj společnosti ke zneužívání drog, delikventní chování, kriminalita, xenofobie, šikanování, rasismus apod.)

Preventivní témata jsou nejčastěji frekventována v následujících předmětech: prvouka, přírodověda, vlastivěda, biologie, chemie, rodinná výchova a výchova ke zdraví, občanská výchova a výchova k občanství, český jazyk, výtvarná výchova, tělesná výchova.

I. stupeň

Primární prevenci na prvním stupni má na starosti třídní učitel. S jednotlivými tématy se děti setkávají především v prvouce, přírodovědě a vlastivědě. Dále také v rámci výchov, kde náměty na provedení konkrétních preventivních aktivit poskytne školní metodik prevence. Při výuce lze využít různých metod, např. výklad, předávání informací, samostatnou práci, skupinovou práci, projektové vyučování nebo využít materiály školy z oblasti primární prevence.

1. – 3. ročník

- žáci dokáží pojmenovat zdravotní rizika spojená s kouřením, pitím alkoholu, užíváním drog, zneužívání léků
- znají jednoduché způsoby odmítání návykových látek
- znají hodnotu zdraví a nevýhody špatného zdravotního stavu
- mají právní povědomí v sociálně patologických jevů

3. – 5. ročník

- žáci mají povědomí o zdraví jako základní lidské hodnotě
- znají činnosti, které jsou vhodné z hlediska zdraví zařadit do denního režimu, osvojují si zdravý životní styl
- podrobně znají zdravotní a sociální rizika návykových látek a argumenty ve prospěch zdraví
- znají zákony omezující kouření, požívání alkoholu a zákony týkající se užívání a šíření drog
- umí komunikovat se službami poskytujícími poradenskou pomoc

- umí pojmenovat základní mezilidské vztahy
- umí rozpoznat projevy lidské nesnášenlivosti
- ví, na koho se obrátit v případě, že někdo ohrožuje nebo poškozuje jeho práva
- mají povědomost o tom, že každé jednání, které ohrožuje práva druhých (šikana, násilí, zastrašování aj.), je protiprávní
- znají základní způsoby odmítání návykových látek ve styku s vrstevníky

II. stupeň

6. – 9. ročník

- žáci znají význam harmonických mezilidských vztahů pro zdravý životní styl a zdraví
- respektují odlišné názory či zájmy lidí a odlišné způsoby jejich chování a myšlení, jsou tolerantní k menšinám
- znají a uplatňují vhodné způsoby řešení neshod se ploužáky, spory řeší nenásilným způsobem
- znají vhodné způsoby chování a komunikace v různých životních situacích
- umí spolupracovat ve skupině a přebírat zodpovědnost za společné úkoly
- znají významné dokumenty upravující lidská práva a sociálně právní ochranu dětí
- znají činnost důležitých orgánů právní ochrany občanů
- uvědomují si podstatu protiprávního jednání a právní odpovědnost za případné protiprávní činy
- umí zhodnotit vhodné a nevhodné zdravotní návyky
- umí vysvětlit své konkrétní postoje a chování z pohledu zdraví
- ví, co je podstatou zdravého životního stylu a snaží se o jeho realizaci
- znají pozitivní vliv aktivního pohybu, relaxace, duševní hygieny
- ví, že zneužívání dětí je trestné
- umí diskutovat o rizicích zneužívání drog, orientují se v trestně právní problematice návykových látek
- ví, kde hledat odbornou pomoc, v případě potřeby ji dovedou využít
- bezpečně zvládají účelné modely chování v krizových situacích (šikanování, týrání, sexuální zneužívání apod.) a správně se rozhodují v situacích vlastního nebo cizího ohrožení
- dokáží komunikovat se specializovanými službami (linky důvěry, krizová centra)
- odmítají projevy brutality a násilí zprostředkované médii a umí o nich diskutovat

Konkrétní aktivity podporující primární prevenci

- výchova k odpovědnosti za zdraví své i ostatních – vytváření eticky hodnotných postojů a způsob chování
- akce zaměřené na zvyšování právního povědomí (využití nabídek různých druhů spolupráce s Policií ČR a městskou policií)
- zaměření pozornosti na projekty prevence drogových závislostí, konzumace alkoholu, vandalismu, rasismu, násilí, komerčního sexuálního zneužívání apod.
- na základě průzkumu zaměřeného na zneužívání návykových látek věnovat i nadále zvýšenou pozornost prevenci kouření. Pokračovat v osvětě v rámci hodin OV, RV, třídnických hodin atd.
- dovednost volby správné životosprávy – poruchy příjmu potravy – mentální anorexie a bulimie (v rámci hodin RV)
- přednášky a besedy věnované sexuální výchově a prevenci AIDS
- akce zaměřené na práci s národnostními menšinami směřující k potlačení rasismu a xenofobie
- zvyšování příznivého klimatu ve třídních kolektivech formou organizování výletů, exkurzí, ŠVP, lyžařského výcvikového kurzu atd.
- organizování akcí směřujících k oživení klimatu ve škole a zábavnou formou zpříjemnění školního prostředí (školní akademie, sportovní akce, dětské dny)
- široká nabídka volnočasových aktivit
- účast v literárních, výtvarných, sportovních a jiných soutěžích
- ekologická výchova (zapojení do vyhlášených ekologických soutěží, projekt Les, ekologické filmy)
- školní časopis – dává prostor pro tvořivost žáků. Zvyšuje také zájem a povědomá žáků o dění ve škole.
- školní parlament – rozvíjí zodpovědnost žáků za širší společenství a vzájemné soužití. Je prostorem pro zapojení žáků do organizace. Pravidelná setkání umožňují kontinuální práci a prevenci problémů ve třídách.

Volnočasové aktivity

Škola nabízí širokou škálu kroužků. Nabídka:

- Informatika
- Aerobik
- Cvičení s míčem
- Florbal
- Konverzace v Aj
- Německý jazyk
- Hra na flétnu
- Výtvarný
- Sportovní hry
- Klub mladých diváků
- Mladý podnikatel
- Zdravotnický kroužek

Žákům je také k dispozici školní klub, kde mohou trávit svůj volný čas pod dozorem pedagoga.

Všichni žáci mají možnost se ještě během školní docházky účastnit:

- Lyžařského kroužku (7. ročník)
- Sportovních turnajů a soutěží (atletika, fotbal, florbal, malá kopaná atd.)
- Školy v přírodě (1. stupeň)
- Soutěží a olympiád (dějepis, matematika – Pythagoriáda, Klokan, dopravní výchova, přírodopis apod.)
- Exkurzí a výletů
- Vodáckého kurzu

Další aktivity

- Školní parlament

Od září školního roku 2008/2009 pracuje na škole školní parlament. Vždy jeden zástupce z jednotlivých tříd (od 4. ročníku) se účastní 1x měsíčně schůzek. Žáci mohou na schůzkách přednést své náměty a nápady na zlepšení klimatu školy, svěřit se s třídními problémy, projednat připomínky ze schránek důvěry. Schůzek se účastní paní ředitelka a ŠMP.

- Schránka důvěry

Schránky důvěry jsou umístěny na jednotlivých budovách a v prostorách školní jídelny. Žáci do nich mohou anonymně vkládat své dotazy směrem k vedení školy, výchovnému poradci, školnímu metodikovi prevence, školnímu psychologovi a ostatním pedagogům. Slouží nejen pro dotazy, ale také pro stížnosti a problémy, se kterými potřebují děti poradit. Na řešení dotazů a problémů se následně podílejí vedení, školní metodik prevence, speciální pedagog.

- Informační nástěnka

V přízemí hlavní budovy školy je umístěna nástěnka sloužící předávání z oblasti výchovného poradenství a primární prevence.

Aktivita pro rodiče

- seznámení rodičů s MPP v rámci třídních schůzek
- nabídka konzultačních hodin třídních učitelů, školního metodika prevence, speciálního pedagoga
- nabídka propagačních materiálů o drogách, šikaně, agresivitě apod.
- seznámení rodičů s postupem školy v případě problémů žáků s drogami, šikanou, záškoláctvím
- poradenská činnost rodičů, jejichž dítě má problémy s drogami, šikanou, záškoláctvím apod.

Spolupráce s odborníky

Na zjištění osvětové a poradenské činnosti při primární prevenci i při řešení aktuálních problémů, diagnostiky a výzkumů se podílejí:

- Pedagogicko-psychologická poradna – okresní metodik primární prevence (Mgr. B. Košťálová)
- Centrum duševního zdraví – dětský neurolog (MUDr. Victorínová)
- Policie ČR
- Odbor sociálních věcí Český Brod (E. Dobiášová)
- Středisko výchovné péče Kolín
- Okresní státní zastupitelství Kolín
- Základní umělecká škola (volnočasové aktivity)
- Krajský úřad, odbor školství

Metodické, učební materiály a další pomůcky

Ve školní knihovně, metodika primární prevence a v ředitelně školy je k dispozici odborná literatura, videokazety pro žáky, pedagogy i rodiče s problematikou primární prevence sociálně patologických jevů.

Škola zajišťuje poradenskou službu, zprostředkovaná informace (kontaktní adresy) o institucích a odbornících, kteří v oblasti protidrogové prevence a ostatních sociálně patologických jevů v regionu působí.

Řešení přestupků

Porušování školního řádu, týkající se držení, distribuce a užívání návykových látek a kouření v prostorách školy, je klasifikováno jako hrubý přestupek a jsou vyvozeny patřičné sankce. Je sledováno i další sociálně patologické jevy – šikana, vandalismus, brutalita, rasismus atd. Při jejich zjištění jsou navržena cílená opatření. V případě, kdy selže prevence ve škole, bude přistoupeno k následujícím opatřením:

1. individuální pohovor se žákem
2. jednání s rodiči na úrovni výchovné komise
3. doporučení kontaktu s odborníky
4. v případě nezájmu rodičů uvědomění sociálního odboru, oddělení péče o dítě
5. v případě dealerství oznámení Policii ČR

Informování rodičů

- třídní schůzky
- konzultační hodiny
- internetové stránky školy
- informační nástěnka
- den otevřených dveří

Příloha 3. – Depistážní dotazník šikanování

Třída:

Pohlaví (chlapec, dívka):

Zakroužkuj odpověď, která je pravdivá.

1) Jsi rád/a v této třídě?	Ano	Ne
2) Máš ve třídě dobrého kamaráda?	Ano	Ne
3) Ublížoval nebo ubližuje někdo tobě?	Ano	Ne
4) Jak ti ubližují? Zaškrtni:
Ignorování – posměch – pomluvy – ponižování – nadávky – bití – fackování – kopání		
5) Ten, kdo ti ubližuje, je chlapec nebo dívka?	Dívka	Chlapec
6) Myslíš, že je dobrý nápad požádat o pomoc učitele?	Ano	Ne

Souhlasím s tím, aby moje bakalářská práce byla půjčována ke studijním účelům. Žádám, aby citace byly uváděny způsobem užívaným ve vědeckých pracích a aby se vypůjčovatelé řádně zapsali do přiloženého seznamu.

V Praze dne

.....

Podpis

Pořadové číslo	Jméno čtenáře	Č. ISIC karty	Bydliště	Datum